

DE SOCIETE GENERALE 4 mm ALS DRUKKINGSGROEP

EEN CONCREET VOORBEELD : 3 mm
DE GRONDSPECULATIES
RONDON HET BRUSSELSE JUSTITIEPALEIS
(1838-1840)

DOOR
ELS WITTE
Aspirante N.F.W.O.

Hoe meer men zich verdiept in de studie van de beginperiode 2 mm van onafhankelijk België, des te duidelijker wordt het dat dit één van de meest boeiende is geweest uit onze nationale geschiedenis. Telkens opnieuw komt men er voor nieuwe, interessante fenomenen te staan.

Het optreden van „le parti banquiste”, zoals men ze toen noemde, is zo een verschijnsel. Hiermee doelde men op de machtigste financiële belangengroep van dat ogenblik : de Société Générale. Chlepner merkt in zijn studie over *La Banque en Belgique* er het volgende over op : „On soutenait qu'elle (la banque) utilisait souvent sa puissance financière pour exercer éventuellement une pression sur l'opinion publique et le Gouvernement”.¹ M. a. w. ze bezat al de kenmerken van een echte drukkingsgroep.

Een aantal vragen rijzen onmiddellijk op. Want hoe gebeurde dit bedrijven van pressie ? Wie waren de leden van deze belangengroep ? Hoe beïnvloedde ze de openbare mening ? Op welke wijze werd invloed uitgeoefend op de besluitvorming van de overheid ? Hoe groot was die invloed en ondervond hij geen tegenstand ?

Dergelijk verschijnsel laat zich pas duidelijk benaderen via een concreet voorbeeld. Merkwaardig genoeg was het o. m. een episode uit de oprichtingsgeschiedenis van het Brusselse Justitiepaleis die uitwees hoe de bank pressie bedreef.

¹ B. S. CHLEPNER, *La Banque en Belgique, Etude historique et économique*, dl. I, Brussel 1926, p. 130.

1. HET OORSPRONKELIJKE PROJECT TOT HEROPBOUW VAN HET OUDE JUSTITIEPALEIS

De aanleiding van heel deze bewogen episode was te zoeken in de meer dan erbarmelijke staat waarin het toenmalige „paleis” zich bevond. Van architectonische schoonheid was er in het geheel geen sprake. Het sombere gebouw, dat ingesloten lag tussen de Ruysbroeck-, Stro-, Goud- en Keizersstraat², was een incoherent geheel, omgeven door hoge, dikke en vensterloze muren en deed eerder denken aan een versterkte hoeve dan aan een gerechtsgebouw, temeer daar een gesloten binnenhof er het centrum van vormde³. Historisch bekeken was het al evenmin een waardige zetel voor het Belgische gerecht. De Jezuïten hadden het laten optrekken in het begin van de XVIIe eeuw en er hun klooster en college in ondergebracht⁴. Na de afschaffing van de orde zette het zijn pedagogische loopbaan verder als Theresiaans college. In de Franse en Hollandse tijd werd het eerst gedegradeerd tot kazerne en hooizolder, daarna omgevormd tot militair hospitaal, tot Willem I er in 1818 een gerechtshof en een archiefdepot van maakte⁵. Ondertussen was er aan verbouwd en bijgebouwd en in 1823 werd het „paleis” zelfs versierd met een zijgevel in neoklassieke stijl⁶, zodat een nóg grotere disharmonie ontstond. Maar het waren niet de esthetische bezwaren die het zwaarst doorwogen. De verschillende constructies waren bovendien totaal in verval geraakt⁷. Sommige muren hielden over; in alle zalen had men stutbalken

² *Esquisses historiques des places et rues de Bruxelles*, Brussel 1840, p. 68; A. HENNE, *L'Étranger dans Bruxelles, ou Guide historique, statistique et descriptif de la capitale, contenant un plan tout récent de cette ville et les vues de ses principaux monuments*, Brussel 1846, p. 99.

³ V. ARNOULD, „L'ancien palais de Justice”, in: *Palais-Noël*, s.d., p. 18; *Monuments et vues de Bruxelles, 24 planches dessinées par Stroobant, accompagnées d'une description historique*, Brussel, Société des Beaux Arts, 1838, p. 34; A. WAUTERS, *Bruxelles et ses environs. Guide de l'étranger dans cette capitale contenant l'histoire abrégée de la ville de Bruxelles, orné de plans et de vues*, Brussel 1847-1848, p. 49.

⁴ *L'ancien palais de Justice, question de propriété*, Stadsarchief Brussel, Travaux publics, nr. 30075; *Monuments et vues de Bruxelles...*, p. 34; *l'Indépendant*, 20 juni 1840, p. 1, kol. 3.

⁵ *Ibidem*; A. WAUTERS, *Bruxelles et ses environs...*, pp. 49, 50.

⁶ A. HENNE, *L'Étranger à Bruxelles...*, p. 99; *Monuments et vues de Bruxelles...*, p. 34.

⁷ *Esquisses historiques...*, p. 69; Rapport Wijns, uiteengezet tijdens de gemeenteraadszitting van 14 nov. 1837, Stadsarchief Brussel, Procès-verbaux des séances du conseil communal, 1836-1838, f° 53; *Le Moniteur Belge*, 21 jan. 1837, p. 4, kol. 2; 2 dec. 1837, supplement, p. 2, kol. 1; *L'Observateur*, 3 maart 1840, p. 3, kol. 4.

moeten aanbrengen en op verschillende plaatsen regende het zelfs door. Praktisch jaarlijks moesten er dan ook dure herstellingswerken worden uitgevoerd. Bovendien was er een nijpend plaatsgebrek en zetelden de verschillende hoven ook nog in veel te enge lokalen. Kortom, het gebouw voldeed in geen enkel opzicht aan de eisen die mochten gesteld worden aan het centrale rechtsgebouw van een nieuwe, onafhankelijke staat.

Geen wonder dus dat de minister van Justitie reeds in 1835 aan die toestand wilde verhelpen. Het verzoek dat hij tot de Kamers richtte was zeer bescheiden : hij vroeg enkel maar dat tenminste het opperste gerechtshof, dat van Cassatie, zou zetelen in een waardig gebouw. Hij legde een project voor om een paleis op te richten op de Kleine Zavel, daar waar zijn Hollandse ambtgenoot, Van Maanen, had geresideerd. Het voorstel ondervond geen tegenstand en de nodige gelden werden ervoor gebudgetteerd⁸. Toen er over de begroting van 1837 gestemd werd en er kredieten moesten voor uitgetrokken worden, kwam het project echter wel in het gedrang. De kamerleden De Brouckère en Gendebien waren gekant tegen het principe van decentralisatie dat de werking van het gerecht zou bemoeilijken en kwamen met een veel grootser plan voor de dag. De minister was er onmiddellijk voor te vinden. Hoe kon het ook anders : ze gingen er nl. van uit dat het héle gebouw aan een volledige vernieuwing toe was. Door te argumenteren dat de stad Brussel en de provincie Brabant financieel zouden kunnen inspringen en dat het uit zou zijn met al de verspillingen, die de restauratiekosten aan het oude paleis toch feitelijk waren, maakten ze hun voorstel voor iedereen aanvaardbaar⁹. Dat ze er de stad en de provincie in betrokken was vrij logisch. Volgens de wet moest de staat enkel voorzien in de huisvesting van het Verbrekingshof, het Hof van Beroep en het Hoger Militair Gerechtshof; de provincie moest instaan voor het Assisenhof, het Hof van Eerste Aanleg en de Handelsrechtbank, terwijl het Vrederecht, de Politierechtbank, de Tuchtraad voor de Burgerwacht en de Krijgsraad onder de hoede van de stad waren gebracht¹⁰. In 1836 hadden die bestuurlijke organismen hun wette-

⁸ *L'Observateur*, 19 juli 1840, p. 3, kol. 3; *Plan du Palais de Justice, à construire à Bruxelles*, Brussel 1838, Notice, p. 3.

⁹ *Le Moniteur Belge*, 21 januari 1837, p. 4, kol. 2, 3, supplement, p. 1, kol. 1, 2.

¹⁰ Rapport Wijns, uiteengezet tijdens de gemeenteraadszitting van 14 nov. 1837, Stadsarchief Brussel, Procès-verbaux des séances du conseil communal, 1836-1838, f° 53; *L'Indépendant*, 29 juni 1840, p. 3, kol. 1; *Plan du Palais de Justice...*, p. 3.

lijk beslag gekregen¹¹, zodat er in beginsel geen enkele hinderpaal was om een centraal gebouw in gezamenlijk overleg op te trekken.

De minister stelde de zaak geenszins uit : hij richtte onmiddellijk een gemengde commissie op, die hij samenstelde uit twee procureur-generaals, twee leden van de Bestendige Deputatie, twee raadsleden. Hijzelf presideerde ze. Begin 1837 begon de commissie te beraadslagen over de voorwaarden en op 3 juli werd door de gedelegeerden een overeenkomst getekend¹², die aan de respectievelijke instanties ter goedkeuring zou worden voorgelegd. Het project zou tot 3.000.000 fr. belopen; de staat zou 3/6 van de kosten voor zijn rekening nemen, de provincie 2/6, terwijl de stad verantwoordelijk zou zijn voor het resterende zesde en ook het terrein ter beschikking moest stellen, evenals de belendende straten om het gebouw te isoleren. Wat de bouwplaats betrof rezen er voorlopig geen meningsverschillen op. Vermits de stad ervan overtuigd was het terrein aan de Ruysbroeckstraat in eigendom te hebben, besloot de commissie het gebouw op de plaats van het oude Justiepaleis neer te zetten.

Nog diezelfde maand stemde de provincieraad met de conventie in, zij het met een krappe meerderheid¹³. Dus niet zonder de nodige blijken van wantrouwen t. o. een dergelijke grootscheepse onderneming ! De gemeenteraad ertoe overhalen, bleek nóg moeilijker. De stad zweefde in die periode haast voortdurend aan de rand van een bankroet¹⁴, zodat een supplementaire kostenrekening niet erg opportuun was. Het project werd op de lange baan geschoven, tot de minister in oktober 1837 zijn geduld verloor en de burgemeester tot spoed maande¹⁵. De rapporteur van de commissie deed heel wat in-

¹¹ De organieke wetten op de gemeenten en de provincies dateren beide van 1836.

¹² Minister Ernst aan burgemeester Rouppe, 23 jan. 1837, Stadsarchief Brussel, Palais de Justice, Correspondance avec le Ministre de la Justice, Travaux Publics, nr. 30074; Rapport Wijns, 14 nov. 1837..., Stadsarchief Brussel, Procès-verbaux des séances du conseil communal, 1836-1838, f° 54 r°; *L'Observateur*, 19 juli 1840, p. 3, kol. 2; Verslag van de gemeenteraadszitting van 27 jan. 1837, Stadsarchief Brussel, Procès-verbaux des séances du conseil communal, 1836-1838, f° 94, 95.

¹³ Rapport Wijns, 14 nov. 1837, Stadsarchief Brussel, Procès-verbaux des séances...; Rapport sur l'administration et la situation des affaires de la ville de Bruxelles, fait par le collège au conseil, en séance publique du 9 novembre 1839, p. 39; Minister Ernst aan het college van burgemeester en schepenen, 2 okt. 1837, Stadsarchief Brussel, Travaux Publics, Palais de Justice, Correspondance avec le Ministre de la Justice, nr. 30074.

¹⁴ E. WITTE, „L'élection communale du 31 mai 1838 à Bruxelles : la capitale et le gouvernement en conflit”, in : *Cahiers bruxellois*, dl. XII, nr. 3-4, pp. 223 e.v.

¹⁵ Minister Ernst aan het college van burgemeester en schepenen, 15 okt. 1837; burgemeester Rouppe aan Ernst, 17 okt. 1837, Stadsarchief Brussel, Palais de

spanningen om elk verzet in de raad te breken. Hij wees op de wettelijke verplichtingen van de stad, speculeerde op de ingenomenheid van de Brusselaars met een fraaie hoofdstad en minimaliseerde de financiële lasten. Met succes, want op 14 december 1837 liet ook de Brusselse raad zich positief uit over de conventie¹⁶. Restte nog de toestemming van de Kamers. In december 1837 kwam het voorstel aan bod. Een discussie laaide op. Enkele kamerleden uit de provincie, voortgedreven door een rivaliteitsgevoel t. o. v. de hoofdstad, waren er op uit de groots opgevatte bouwactiviteit te remmen en vonden ook nu de hoge staatsuitgave voor een nieuw Brussels monument onverantwoord. De hoofdstedelijke députés, en vnl. advocaat Verhaegen, sprongen in de bres voor hun stad en bouwden een steekhoudende argumentatie op, zodat de ministeriële beleidslijn toch nog de instemming wegdroef van 40 van de 70 parlementsleden¹⁷. In de Senaat werd diezelfde slag eveneens met goed gevolg geleverd¹⁸.

Ondertussen was de bekende hofarchitect T. F. Suys klaargekomen met de plans¹⁹. Hij was de algemeen gangbare opinie — nl. dat paleizen het waardigst voldeden in de statige vormen van de Italiaanse Renaissance — bijgetreden en een majestueus gebouw was er het resultaat van. Al de elementen van de Griekse stijl waren er in aangewend en de hoofdingang vormde een indrukwekkend, harmonisch geheel. Dat dit sierlijke gebouw, omsloten door de smalle straten van een hellend terrein, niet tot z'n volle recht zou komen, zal vanzelfsprekend een bron van ergernis geweest zijn voor de ontwerper. Zulks nam echter niet weg dat het Brusselse stadscentrum binnen afzienbare tijd een gigantische constructie rijker zou zijn. Want niets stond ogenschijnlijk de bouw van het nieuwe Justitiepaleis nog langer in de weg.

Justice, Correspondance avec le ministre de la Justice, Travaux Publics, nr. 30074.

¹⁶ Rapport Wijns, 14 nov. 1837, Stadsarchief, Procès-verbaux des séances du conseil communal, 1836-1838, f° 54; het college van burgemeester en schepenen aan minister Ernst, 15 nov. 1837, Stadsarchief Brussel, Palais de Justice, Correspondance avec le ministre de la Justice, Travaux Public, nr. 30074.

¹⁷ *Le Moniteur Belge*, 2 dec. 1837, p. 4, kol. 3, supplement p. 1, 2; 3 dec. 1837, p. 3, kol. 1; 4 dec. 1837, p. 1, kol. 3, p. 2, kol. 2, 3, 4, supplement p. 1, kol. 1, 2.

¹⁸ *Le Moniteur Belge*, 30 dec. 1837, 1° supplement p. 4, 2° supplement p. 1, 2.

¹⁹ Minister Ernst aan het college van burgemeester en schepenen, 2 okt. 1837; het college aan minister Ernst, 10 nov. 1837, Stadsarchief Brussel, Palais de Justice, Correspondance avec le ministre de la Justice, Travaux Publics, nr. 30074; *Plan du Palais de Justice à construire à Bruxelles, dressé par T. F. Suys*, Brussel 1838; *Plan du Palais de Justice*, Stadsarchief Brussel, Travaux Publics, Plans et croquis, nr. 30072.

In plaats dat 1838 echter hét bouwjaar werd, gebeurde er juist het tegenovergestelde : de pas ontworpen plannen werden in de loop van dat jaar radicaal afgewezen. Een speciaal opgerichte commissie voor de bouw van monumenten — waarin Suys zélf zetelde, samen met enkele andere architecten en ingenieurs — sprak er zijn veto over uit²⁰. Aan motieven om hun afwijzende houding kracht bij te zetten, ontbrak het hun geenszins. Was het terrein immers niet vatbaar voor kritiek ? De grote niveauverschillen, de nauwe straten, de te enge ruimte waarover de ontwerper had kunnen beschikken waren niet alleen op architectonisch gebied obstructies, maar vormden ook op esthetisch en praktisch gebied ernstige hinderpalen. De verschillende gerechtszalen zouden slechts onvoldoende verlicht kunnen worden. Kortom, het gebouw op die plaats neerzetten was volgens de deskundigen een absurditeit. De minister van Justitie was het met deze visie geheel en al eens²¹.

Zou heel deze afbrekende houding niet totaal ongerijmd klinken, moest er niet een ander plan als alternatief fungeren ? Dergelijk ontwerp lag dan ook klaar. Een ontwerp dat heel wat meer perspectieven bood, dan enkel de oplossing van de zoëven opgesomde moeilijkheden...

2. HET TEGENVOORSTEL VAN DE SOCIETE CIVILE

Van een machtige groep grondspeculanten was ondertussen een tegenvoorstel uitgegaan, dat het oude ontwerp volledig in de schaduw stelde. Wie waren ze, deze grondspeculanten en hoe kwam het dat ze de bouw van een nieuw Justitiepaleis aangrepen om een speculatie op touw te zetten ?

Achter dit project zaten de meest invloedrijke financiers van dat ogenblik, nl. die van de Société Générale. In het midden van de dertiger jaren voerde deze bank een zeer dynamische expansionistische politiek. Via de oprichting van dochtermaatschappijen — onder de vorm van holdings en investment-trusts — nam ze actief deel aan de industriële omwenteling²². Ze waagde zich eveneens op het minder

²⁰ Rapport Le Hardy de Beaulieu, uiteengezet tijdens de zitting van 6 juni 1879 aan de Kamer van Volksvertegenwoordigers, Stadsarchief Brussel, Travaux Publics, Plans et croquis, nr. 30072; Barbanson aan het Brusselse kiezerskorps, *Le Moniteur Belge*, 26 juni 1840, supplement; *L'Indépendant*, 29 juni 1840, p. 3, kol. 1, 2.

²¹ Minister Ernst aan het college van burgemeester en schepenen, 22 nov. 1838, Stadsarchief Brussel, Palais de Justice, Plans et croquis, Travaux Publics, nr. 30072.

²² B. S. CHLEPNER, *La Banque en Belgique, Etude historique et économique*, dl. I, Brussel 1926, pp. 69-72.

riskante terrein van de grondspeculaties. De gouverneur van de bank, de Meeus, had met dat doel het volgende plan uitgewerkt : hij zelf, samen met de commissaris Coghen en de grootgrondbezitter en beheerder Bénard, zorgden ervoor ettelijke hectaren grond in eigendom te krijgen²³, die nagenoeg één uitgestrekt terrein vormden, gelegen tussen de Naamse en Leuvense poort, in de onmiddellijke nabijheid van de hoge octrooi muur²⁴, die de stad Brussel scheidde van haar buitenwijken. De panden behoorden alle tot het grondgebied van de dorpen Elsene, St.-Joost-ten-Noode en Etterbeek. Met de steun van een invloedrijke landmeter hadden ze hun plannen kunnen realiseren²⁵. Ook Leopold I was hen daarbij behulpzaam geweest. Dat de vorst uitstekende betrekkingen onderhield met de bankiers, is voldoende bekend; hij hielp dan ook daadwerkelijk de Meeus toen deze de gronden wilde opkopen die vroeger aan de prins van Oranje hadden behoord en die nog altijd onder sekwestre stonden²⁶. In 1837 hadden de drie „kapitalisten”²⁷ samen meer dan 40 ha. in hun

²³ Société Civile - Acte de constitution, 4 okt. 1837, A.R.A. Société Générale, nr. 3806.

²⁴ L. VERNIERS beschrijft deze octrooi muur als volgt : „Tout le long des boulevards extérieurs se développait le fossé de l'octroi, large de 3 m. en crête, de 110 m. au fond; profond de 2,50 m. avec un treillis en bois de 2,50 m. de hauteur. On ne passait de la ville au faubourg ou inversement que par l'une des portes de l'octroi.” L. VERNIERS, „Les transformations de Bruxelles et l'urbanisation de sa banlieue depuis 1795”, in : *Annales de la Société Royale d'Archéologie de Bruxelles*, dl. XXVII, 1934, p. 109.

²⁵ Art. 10 van de statuten van de Société Civile bepaalde dat er een voorheffing van 5 % op de winst zou geschieden, ten voordele van landmeter Deroy „pour les soins qu'il a apportés à l'acquisition des terrains dont il est fait apport, et à charge par lui de continuer les démarches qui seront jugées nécessaires pour les acquisitions qu'il conviendra à la Société de faire, afin d'atteindre le but qu'elle se propose...”, L. TRIOEN, *Collection des statuts de toutes les sociétés anonymes et en commandite par actions de la Belgique; recueillis et mis en ordre d'après les documents officiels communiqués par le gouvernement et d'après les renseignements fournis par les sociétés elles-mêmes; suivies de tableaux synoptiques et d'une notice sur les emprunts et les fonds publics, cotés dans toutes les bourses de l'Europe. Vade-mecum des industriels, des commerçants et des rentiers*, dl. I, Brussel 1839, pp. 281-282.

²⁶ Redevoering van de Meeus, gehouden tijdens de gemeenteraadszitting van 21 juni 1840; voor het verslag zie *L'Indépendant*, 22 juni 1840, p. 3, kol. 3; Lettre confidentielle en date du 27 mars 1837 adressée par M. Van Praet, Secrétaire du Roi, à M. le ministre des Finances; M. le ministre des Finances à Léopold I, 17 avril 1837, A.R.A., Ministère van Financiën, Société Civile pour l'agrandissement et l'embellissement de Bruxelles, nr. 306; Van Gobbelschroy aan Van Doorn, 23 juli 1837, in *Rijksgeschiedkundige publicatiën*, dl. 50, p. 633.

²⁷ Vanzelfsprekend wordt aan het begrip „kapitalist” enkel een pre-maxistische betekenis toegekend.

bezit²⁸. De waarde van de gronden lag echter niet zeer hoog. Braakliggend land, afgewisseld met moestuinen, boomgaarden, weiden, hier en daar beboste gedeelten, enkele boerenhoven, en een paar buitengoeden : zo zag het beeld van dit uitgestrekte terrein er uit²⁹. In die toestand bood het weinig mogelijkheden tot speculatie. Vandaar dat het oorspronkelijk plan van de Meeus, Coghen en Bénard erin bestond daar een geheel nieuwe wijk op te richten, een wijk waar de aristocratie en de hogere bourgeoisie zich zou moeten komen vestigen. In die milieus viel er inderdaad een tendens te bespeuren om het drukke stadscentrum te ontvluchten en de hogere regionen van de stad op te zoeken³⁰. De aanleg van zo'n wijk zou onvermijdelijk de grondprijzen de hoogte doen ingaan en bij verkoop dus een flinke winst opleveren.

In oktober 1837 zag een immobiliënvennootschap het licht : de „Société Civile pour l'agrandissement et l'embellissement de Bruxelles”³¹, in de wandeling de „Société Civile” geheten. Zoals uit de titel en de statuten blijkt, werd het ware opzet van de kapitalisten op het achterplan verschoven en de klemtoon enkel gelegd op het openbaar nut dat de vennootschap bezat. De stad verrijken met een fraaie wijk, die de naam van de vorst zou dragen, was haar zogezegd hoofddoel. De Meeus, Coghen en Bénard brachten voor een bedrag van 3.884.000 fr. aan gronden in, terwijl de overige vier comparanten, de Société Générale en haar dochtermaatschappijen (de Société du Commerce, de Société Nationale en de Mutualité) door een geldinbreng het sociaal kapitaal op 5 miljoen brachten, verdeeld in 5.000 aandelen van 1.000 fr. De koning zelf, kwam reeds onmiddellijk na de stichting in het bezit van 200 aandelen³², zodat hij dus één van de voornaamste actionairs werd. De andere aandeelhouders werden vnl. gerecruteerd onder deelhebbers van de Société Générale³³. Benevens de drie stichters zetelden in de beheerraad directeurs en commissaris-

²⁸ Société Civile, Acte de constitution, 4 okt. 1837, A.R.A., Société Générale, nr. 3806.

²⁹ *Ibidem*; G. JACQUEMIJNS, *Histoire contemporaine du Grand-Bruxelles*, Brussel 1936, p. 17.

³⁰ G. JACQUEMIJNS, *Histoire contemporaine...*, p. 21.

³¹ Société Civile pour l'agrandissement et l'embellissement de Bruxelles, Acte de Constitution, A.R.A., Société Générale, nr. 3806; Procès-verbaux, Direction, 16 aug. 1837 en 18 aug. 1837, Archief Société Générale, Brussel.

³² Gréban, secretaris van de Société Civile meldt op 8 dec. 1837 aan de Société Générale dat hij 200 aandelen van de Société Civile verzendt „pour compte de S.M. le Roi”, A.R.A., Société Générale, correspondance avec les administrations communales et divers, nr. 3832.

³³ Zulks kan worden afgeleid uit de analyse van de petitie van de voorstanders van het plan van de Société Civile, cfr. p. 19.

sen van de Société Générale-groep, nl. F. Drugman, F. Opdenbergh, H. de Baillet en F. De Munck. Deze laatste was tevens schepen van Brussel. Bij het kiezen van de commissarissen gingen de nieuwe directeurs zeer behendig te werk : de gouverneur van de provincie Brabant, de Stassart, de burgemeester van Brussel, Rouppe, de vader van schepen Van Volxem, de senator en het gemeenteraadslid baron Vanderlinden d'Hoogvorst, en het Brussels raadslid Barbanson, werden met deze functie vereerd³⁴. Dus praktisch allen mannen die ook in het politieke leven een rol speelden en bijgevolg desgevallend hun invloed konden doen gelden ten gunste van de Société Civile. Houden we er bovendien nog rekening mee dat de koning er eveneens alle belang bij had dat de onderneming slaagde, dan mag toch alleszins beweerd worden dat de Société Civile onder bijzonder gunstige auspiciën van wal stak.

Een plan, in dambordvorm³⁵, werd ondertussen ontworpen door de architect van de vennootschap : T. F. Suys³⁶. In de loop van 1838 en 1839 werd met de voorbereidende werkzaamheden begonnen³⁷ en in mei van 1838 had de eerste verkoop plaats. Kopers van deze dure panden waren vnl. edellieden en leden van de hogere burgerij³⁸. Terloops kan gewezen worden op de handige tactiek die de maatschappij hierbij toepaste : de aankoop kon geschieden met aandelen van de Société Générale-groep — inclus de aandelen van de Société Civile zelf — tegen een koers die vanzelfsprekend heel wat hoger lag dan de beursquotering op dat ogenblik³⁹. Hetgeen dus een middel was om die koers op te drijven.

³⁴ Gréban aan Rouppe, de Stassart, Van Volxem, J. B. baron Vanderlinden d'Hoogvorst, Barbanson, minuten, 2 nov. 1837; de Stassart aan de Société Civile, 4 nov. 1837; Van Volxem aan de Soc. Civile, 6 nov. 1837; Vanderlinden d'Hoogvorst aan de Soc. Civile, 8 nov. 1837, A.R.A. Société Générale, Soc. Civile, Correspondance..., nr. 3832. Société Civile aan Rouppe, 2 nov. 1837, Stadsarchief Brussel, Travaux Publics, Formation de la Société Civile, nr. 26251.

³⁵ L. VERNIERS, *Les transformations de Bruxelles...*, p. 151.

³⁶ Dossier particulier de M. Wijns, 1840, Stadsarchief Brussel, Travaux Publics, Nouveau Palais de Justice projeté, nr. 30074; de Meeus aan het college van burgemeester en schepenen, 22 dec. 1838, Stadsarchief Brussel, Travaux Publics, Formation de la Société Civile, nr. 26351; Verslag van de gemeenteraadszittingen van 4 april 1838, Stadsarchief Brussel, Procès-verbaux de séances du conseil communal, 1836-1838, f° 93 v°.

³⁷ *Le Belge*, 19 okt. 1839, p. 2, kol. 2; G. JACQUEMIJNS, *Histoire contemporaine du Grand-Bruxelles*, Brussel 1936, p. 75.

³⁸ Société Civile, acte d'adjudication de terrains à bâtir à St. Josse-ten-Noode, 17 mei 1838, A.R.A., Société Générale, nr. 3874; Société Civile, Cahiers des charges, clauses et condition, de la vente de terrains du 17 mai 1838, A.R.A., Société Générale, nr. 3841.

³⁹ Société Civile, Cahiers des charges, clauses et conditions de la vente de terrains du 17 mai 1838, A.R.A., Société Générale, nr. 3841; B. GILLE, *Lettres*

Toch had de Société Civile in de beginjaren niet alle wind in de zeilen. Primo ging het vanaf het midden van 1838 bergafwaarts met de conjunctuur en startte ze in een crisisjaar. Secundo was het terrein zelf weinig ideaal en moesten er eerst talrijke dure nivelleringswerken worden uitgevoerd⁴⁰. De derde en grootste hinderpaal betrof de ligging van de nieuwe wijk. Het stond buiten kijf dat de administraties van de dorpen waartoe ze behoorde, onmogelijk aan de wensen zouden kunnen voldoen, die haar aristocratische bewoners zouden stellen. Voor de Société Civile beantwoordde de inlijving van de Leopoldwijk bij Brussel bijgevolg aan een noodwendigheid. Niet alleen zou hieruit een waardevermeerdering van de gronden resulteren, maar tevens zou het de aankoop aantrekkelijker maken én een stijging van de aandelen tot gevolg hebben. Een netelig probleem werd hierdoor echter aangeraakt: de vorming van Groot-Brussel⁴¹. Een probleem dat té grote draagwijdte bezat, opdat het van de ene dag op de andere zou kunnen opgelost worden. De maatschappij was zich daar terdege van bewust en ging daarom progressief te werk. Ze vroeg — en verkreeg — eerst dat een supplementaire stadspoort werd opgericht⁴², maar ijverde tegelijkertijd voor de inlijving van de Leopoldwijk⁴³, zonder dat er echter veel schot in de zaak kwam.

adressées à la Maison Rothschild de Paris par son représentant à Bruxelles, dl. I, Leuven-Parijs 1961, p. 36; voor de beursquoteringen van deze aandelen cfr. o. m. de beursnoteringen van *Le Précurseur* (vb. 5 mei 1838, 7 mei 1838, 23 mei 1838).

⁴⁰ H. en P. HYMANS, *Bruxelles moderne*, Brussel 1885, p. 162; G. JACQUEMIJNS, *Histoire contemporaine du Grand-Bruxelles*, Brussel 1936, p. 75.

⁴¹ G. JACQUEMIJNS, „Le Problème de la Cuve de Bruxelles de 1795 à 1854”, in: *Revue de l'Université de Bruxelles*, nr. 3, 1932.

⁴² Verslag van de gemeenteraadszitting van 4 april 1838, van 7 juli 1838, van 2 aug. 1838, Stadsarchief Brussel, Procès-verbaux des séances du conseil communal, 1836-1938, f° 93, v°; f° 123; f° 132; in juni 1840 is er sprake om aan de nieuwe poort een militaire wachtpost op te trekken. De aanvraag hiertoe wordt aan de militaire gouverneur gedaan door het college van burgemeester en schepenen: „Nous vous faisons cette demande (...) afin de pouvoir satisfaire aux désirs des habitans de ce nouveau quartier et en particulier à M. le comte d'Yves de Bavay, Inspecteur général des haras de l'Etat...”; Deze graaf d'Yves de Bavay was één van de grootste aandeelhouders van de Société Générale. Eens te meer een bewijs van de pressie die van de kapitalisten uitging.

⁴³ *Requête présentée par un grand nombre de propriétaires et habitans au faubourg de Namur, qui demandent l'incorporation de celui-ci et du quartier Léopold à la ville*, Stadsarchief Brussel, Procès-verbaux des séances du conseil communal, 29 juni 1839, f° 62; Dossier particulier de M. Wijns, Stadsarchief Brussel, Travaux Publics, nr. 30074; Rapport sur l'administration et la situation des affaires de la ville de Bruxelles, fait par le collègue au conseil, en séance publique du 9 nov. 1839, p. 36.

Een uitkomst bood de bouw van een nieuw Justitiepaleis. Bij de directeurs groeide het plan om het gebouw in hun nieuwe wijk te laten oprichten. Dat de Société Civile uit dergelijk project enorm veel munt zou kunnen slaan, was overduidelijk : 1° zou de aanwezigheid van dit groots, monumentaal gebouw de prijsstijging van de gronden sterk in de hand werken; 2° zou dit centrale paleis kopers aantrekken, die zich in de omgeving ervan wensten te vestigen; 3° zou het het prestige en de sierlijkheid van de wijk doen toenemen; en last but not least zou het de totale vereniging van de Leopoldswijk met de hoofdstad noodzakelijk maken, vermits de wet bepaalde dat het Hof van Cassatie binnen de hoofdstad moest gelegen zijn⁴⁴. Het sprak vanzelf dat de maatschappij er heel wat voor over had om dit plan te verwezenlijken. Het lag dan ook in de bedoeling het terrein gratis ter beschikking van de stad te stellen ! Bij de keuze van het pand werden eventuele tegenstanders al bij voorbaat schakmat gezet : in de nieuwe wijk werd een terrein, aan de Naamse Poort gelegen, recht tegenover het Koninklijk Park — tussen de huidige Troonstraat en de Waverse steenweg — ervoor aangeduid. Dat deel lag dus weliswaar buiten de octrooi muur maar vermits het vroeger aan de prins van Oranje had toebehoord, had Willem I bij K.B. van 29 november 1829 bepaald dat het tot het territorium van Brussel moest gerekend worden⁴⁵. Plaats om een gigantisch gebouw neer te zetten was er bovendien volop !

Brengen we even in herinnering welke gezaghebbende personen er bij de realisatie van dit project belang hadden. Vooreerst was er de pressie van 's lands machtigste bankgroep. In de tweede plaats zal er vanwege Leopold I al evenmin tegenkanting uitgegaan zijn vermits hij één van de belangrijkste aandeelhouders was. Het ontwerp lag ook volledig in de beleidslijn van de minister van Justitie. Natuurlijk was hij er voorstander van om een monumentaal paleis op te richten in een weidse omgeving, i.p.v. het tussen nauwe straten te persen, terwijl bovendien de gerechtsdiensten tijdens de bouwwerken ongehinderd zouden verder functioneren. Ten slotte was er nog de architect Suys, die niet alleen de titel van hofarchitect droeg, maar die ook in dienst was van de Société Civile en bovendien

⁴⁴ Pétitions pour l'emplacement actuel du Palais de Justice, 20 juni 1840, Stadsarchief Brussel, Travaux publics, nr. 30074.

⁴⁵ Ernst, minister van Justitie, aan de burgemeester, 22 nov. 1838, Stadsarchief Brussel, Travaux publics, Palais de Justice, nr. 30072; Rapport sur l'administration et la situation des affaires de la ville de Bruxelles, fait par le collège au conseil, en séance publique du 9 nov. 1839, p. 39; Rapport van Le Hardy de Beaulieu, voorgelegd tijdens de Kamerzitting van 6 juni 1879, Stadsarchief Brussel, Travaux publics, Palais de Justice, nr. 30072; *L'Indépendant*, 29 juni 1840, p. 3, kol. 3.

een belangrijke aandeelhouder van de bank was⁴⁶. Lijkt het in deze context zó onwezenlijk om te veronderstellen dat er een verband bestaat tussen al deze individuele belangen en de radicale afwijzing van het oude plan door een commissie waarin Suys zelf het hoge woord voerde? Temeer daar het nieuwe project, objectief gezien, ontgensprekelijk voordelen bood. En zullen de bezwaren waarmee Suys zijn eigen ontwerp kelderde, niet gedeeltelijk als voorwendzels gefungeerd hebben? Het lijkt zelfs meer dan waarschijnlijk dat Suys, in opdracht van de Société Civile, het tweede plan⁴⁷ ontwierp, een plan waarvan de afmetingen veel reusachtiger waren, zodat de stad niet alleen tot onteigening zou moeten overgaan, maar dat het praktisch onmogelijk werd om het gebouw op de oude plaats op te trekken. De kostprijs bedroeg daardoor 775.000 fr. meer dan oorspronkelijk was geraamd.

Volgens de bepalingen van de conventie van 3 juli 1837 lag de ultieme beslissing i. v. m. de bouwplaats bij de Brusselse gemeenteraad. In november 1838 werd de stad van officiële zijde voorbereid op het nieuwe ontwerp. De minister bracht het college ervan op de hoogte dat Suys zich vóór de verplaatsing had uitgesproken. „Je pense”, voegde hij eraan toe, „qu’il est difficile de ne pas se rendre aux motifs puissants qu’il développe à l’appui de son opinion”⁴⁸. Een maand later kwam het definitieve voorstel van de Meeus. „Afin de faciliter la construction du Palais de Justice au Quartier Léopold et d’y contribuer autant qu’il est en elle, la Société Civile est prête et consent dès aujourd’hui à céder gratuitement 42.083 pieds² de terrains dont 23.671 pieds² sont nécessaires pour le monument et 18.412 pieds² pour les rues qui l’avoisinent.”⁴⁹ Aldus de voorwaarden voor deze transactie.

Op een vlot verloop van de onderhandelingen met de stad kon de Société Civile echter niet rekenen. De Brusselse gemeenteraad zetelde in die periode slechts voorlopig. In mei 1838 had hij globaal ontslag ingediend, n. a. v. een financieel conflict met de regering omtrent de geldelijke vergoeding van de slachtoffers van de revolutie.

⁴⁶ A.R.A., Société Générale, Actions, nrs. 567-648; Société Générale, Dossiers relatifs aux actions, nrs. 4322-4359.

⁴⁷ Rapport sur l’administration et la situation des affaires de la ville de Bruxelles, fait par le collège au conseil, en séance publique du 9 nov. 1839; Minister van Justitie aan de burgemeester, 22 nov. 1838, Stadsarchief Brussel, Travaux publics, Correspondance avec le ministre de la Justice, nr. 30074.

⁴⁸ Ernst aan de burgemeester, 22 nov. 1838, Stadsarchief Brussel, Travaux publics, Palais de Justice, nr. 30072.

⁴⁹ Société Civile aan college van burgemeester en schepenen, 22 dec. 1838, Stadsarchief Brussel, Travaux publics, Formation de la Société Civile, Création et construction du Quartier Léopold, nr. 26351.

Zolang er geen overeenkomst was bereikt, weigerden de raadsleden hun mandaat te aanvaarden⁵⁰. Het was dus helemaal niet verwonderlijk dat belangrijke problemen op de lange baan werden geschoven⁵¹. De Justitiepaleis-affaire onderging hetzelfde lot. Einde maart 1839 stuurde de Société Civile een rappelbrief⁵². Zonder gevolg. In juni was het de minister die de stadsmagistraten herinnerde aan het voorstel⁵³. Eeveneens zonder succes. Deze negatieve houding werkte vanzelsprekend remmend en toen er in december 1839 het budget van het ministerie van Justitie ter sprake kwam, annuleerde de Kamer de reeds uitgetrokken kredieten, vermits er met de werken nog steeds niet was begonnen⁵⁴. In 1840 werd de kwestie urgent, vermits het reglement bepaalde dat de kredieten slechts gedurende drie jaar geldig bleven. Ondertussen was er een andere regeringsploeg aan het bewind gekomen en zette de nieuwe minister er onmiddellijk vaart achter. In mei 1840 kon hij het college ertoe bewegen het project binnen de maand op de agenda te plaatsen⁵⁵.

3. VOOR- EN TEGENSTANDERS IN ACTIE

Ondertussen waren de twee belangengroepen zich zeer duidelijk gaan aftekenen en hadden ze reeds een begin gemaakt met hun pogingen om invloed uit te oefenen op de besluitvorming van de gemeenteraad. Bakenen we eerst de twee pressiegroepen af, vooraleer de methoden van hun pressie-activiteit en de gebruikte middelen te onderzoeken.

Enerzijds waren er de voorstanders van het Société Civile-project. Anderzijds de opposanten ervan: en dus de verdedigers van het oorspronkelijke plan, waarbij het nieuwe Justitiepaleis op de oude plaats bleef staan.

De identificatie van de eerste groep leverde vrijwel geen moeilijkheden op. We beschikten nl. over een handtekeningen-lijst van

⁵⁰ E. WITTE, *op. cit.*, pp. 223 e. v.

⁵¹ Dossier particulier de M. Wijns, 1840, Stadsarchief Brussel, Travaux publics, Nouveau Palais de Justice projeté, nr. 30074; *Le Commerce belge*, 26 juni 1840, p. 1, kol. 2.

⁵² Société Civile aan het college van burgemeester en schepenen, 28 maart 1839, Stadsarchief Brussel, Travaux publics, Société Civile, nr. 26351.

⁵³ Minister van Justitie aan het college van burgemeester en schepenen, 19 juni 1839, Stadsarchief Brussel, Palais de Justice, nr. 30074.

⁵⁴ L. HYMANS, *Histoire parlementaire de la Belgique de 1831 à 1880*, dl. I, Brussel 1877-1880, p. 622.

⁵⁵ Leclercq, minister van Justitie, tijdens de senaatszitting van 27 mei 1840, *Le Moniteur belge*, 29 en 30 mei 1840, p. 3, kol. 1.

ca. 350 geïnteresseerden, die in mei 1840 een petitie onderschreven ten voordele van de verplaatsing⁵⁶. Een grondige analyse van die lijst en de belangengroep was ontmaskerd.

De belanghebbenden van de Société Générale-vennootschappen waren natuurlijk het sterkst vertegenwoordigd. Leggen we er hier nogmaals de nadruk op dat niet alleen de directeurs, de commissarissen en de aandeelhouders van de Société Civile zelf, er enkel maar bij gebaat waren, maar dat alle vijf de N.V.'s er belang bij hadden, vermits de vier andere als medestichters waren opgetreden en er de grootste actionairs van waren. Bovendien waren waarschijnlijk de voornaamste aandeelhouders steeds dezelfde personen. Welnu, de namen van de beheerders en de commissarissen van de verschillende Société Générale-maatschappijen moest men niet tevergeefs op de lijst zoeken: Gréban, Drugman, Opdenberg, baron Vanderlinden d'Hoogvorst, Hennessy, graaf d'Yve, Basse, Delvaux de Saive, Rittweger, allen steunden de petitie-actie⁵⁷. Vermits de namenlijst van de aandeelhouders van de Société Générale gekend is⁵⁸, konden we bovendien constateren dat het merendeel van de grote actionairs — die dus ook wel aandelen van de Société Civile in portefeuille zullen gehad hebben — eveneens op die manier hun belangen tot hun recht lieten komen. De handtekeningen van o. m. Adam, graaf Martini, baron de Sécus, Moyard, Isenbrant de Lendonck, Gendebien, Tschaggeny, Dubus de Ghisignies, Kindt Van Assche zijn er de meest sprekende

⁵⁶ Pétition pour le quartier Léopold, 15 mei 1840, Stadsarchief Brussel, Travaux publics, Nouveau palais de Justice projeté, nr. 30074.

⁵⁷ Gréban zelf was beheerder van de Mutualité, secretaris van de Société Générale, zijn zoon was secretaris van de Société Civile; Opdenbergh was directeur van de Société Générale, zetelde in de beheerraad van de Société Civile en van de Société de Commerce; baron Vanderlinden d'Hoogvorst was benevens commissaris van de Société Civile, ook commissaris van de Mutualité en van de Société Générale zelf; Hennessy was benoemd tot commissaris van de Société Générale en van de Société Civile; graaf d'Yves zetelde als commissaris van de Mutualité; Basse was directeur van de Société Générale en van de Mutualité en commissaris van de Société de Commerce; Delvaux de Saive behoorde tot de directie van de Société Générale en was commissaris van de Société de Commerce; Rittweger was ook één van de directeurs van de Société Générale. (Voor de beheerders en commissarissen van de 1° Société Générale, zie *La centenaire de la Société Générale de Belgique, 1822-1922*, pp. 270-273; 2° de Mutualité, zie *Pasinomie*, 1841, nr. 559; 3° de Société de Commerce, zie *Pasimonie*, 1837, nr. 497; 4° Société Civile, zie L. TRIOEN, *Collection des statuts de toutes les sociétés anonymes...*, p. 282.)

⁵⁸ Hierbij bieden we onze oprechte dank aan Mej. L. Laureyssens aan, die een studie over de N.V.'s voorbereidt, en ons de namenlijst van de aandeelhouders van de Société Générale heeft willen ter beschikking stellen. (A.R.A., Société Générale, Actions de la Société Générale, nrs. 567-648, 967-1468; Dossiers relatifs aux actions de la Société Générale, nrs. 4322-4359.)

bewijzen van. In totaal vonden we ongeveer 120 namen terug! En dit zonder dat we over de lijst van deelhebbers van de Société Civile zelf beschikten. Een minimumcijfer dus.

Namen als Rapaille, Pérignon, Houyet, T'Sas en De Bisschop waren representatief voor een tweede belangrijke groep geïnteresseerden: zij die van de Société Civile gronden hadden opgekocht en dus ook alle belang hadden bij de verplaatsing van het gerechtshof. Een lijst van die kopers⁵⁹ hielp ook hen identificeren.

Een blik in het kadaster van de gemeenten Elsene, Etterbeek en Sint-Joost-ten-Noode⁶⁰, onthulde de belangen van een derde categorie: de eigenaars van gronden in de Leopoldswijk, gronden die echter niet tot de Société Civile behoorden. Zij wensten dus op eigen krachten door speculatie winst te boeken.

Het merendeel van de Brusselse notarissen⁶¹ petitioneerde ook ijverig mee. Hun motieven waren niet moeilijk te achterhalen: het zal zeker niet in hun bedoeling hebben gelegen een immobiliënvennootschap, die er in ruime mate voor zorgde dat er verkoopakten moesten worden opgesteld, tegen te werken! Evenmin als de landmeters tegen de bloei van de nieuwe wijk waren. Ook zij zetten hun naam onder de petitie.

Ten slotte waren er nog de namen van een aantal magistraten en enkele advocaten, die in het hogergelegen stadsgedeelte woonden⁶² en het dus alleszins praktisch zullen gevonden hebben als het paleis in hun nabije omgeving werd opgetrokken. Een aantal van hun collega's zullen bovendien met tegenzin de verbouwingswerken aan het oude paleis en de daaruit voortvloeiende complicaties tegemoet gezien hebben. Zulks zou hun deelname aan de petitie-actie verklaren.

Hoe was deze belangengroep vertegenwoordigd in de gemeenteraad? Van de 25 raadsleden die op dat ogenblik voorlopig zetelden⁶³,

⁵⁹ Société Civile, actes de vente, A.R.A., Société Générale, nrs. 3847-3873; Société Civile, Liste d'adjudicataires de terrains, A.R.A., Société Générale, nrs. 3846.

⁶⁰ *Atlas cadastral du Royaume de Belgique, publié sous les auspices de M. le baron d'Huart, ministre des Finances*, Brussel 1835; *Extension du quartier Léopold, cadastre et emprises, Tableau des propriétés emprises par l'extension du quartier*, A.R.A., Société Générale, nr. 3904.

⁶¹ Voor de lijst van Brusselse notarissen, zie *Almanach de Poche de Bruxelles pour l'année 1838*, Brussel 1938, p. 138.

⁶² Voor een lijst van de namen en adressen van magistraten, advocaten en pleitbezorgers, zie *Almanach de poche pour l'année 1838*, Brussel 1838, pp. 96-101, 103.

⁶³ Normaal zetelden er 31 raadsleden. Na de verkiezingen van 31 mei 1838 werd de raad om de volgende redenen herleid tot 25 leden: Rouppe overleed op 3 aug. 1838; Fierlants op 19 maart 1839; Dansaert op 28 aug. 1840, Annemans

hadden er 10 alle belang bij dat de transactie tussen de Société Civile en de stad slaagde. Eerst en vooral waren er de drie directeurs van de maatschappij : de Meeus, Coghen en De Munck⁶⁴. Van de commissarissen-raadsleden was enkel Barbanson overgebleven : Rouppe was ondertussen overleden⁶⁵ en Vanderlinden d'Hoogvorst had zijn ontslag vernieuwd⁶⁶. Directeur Engler en commissaris Schumacher, beiden van de Société Générale⁶⁷, maakten eveneens deel uit van de stadsmagistratuur, terwijl de dienstdoende burgemeester Van Volxem en de raadsleden Mastraeten en Marcq alle drie belangrijke, tot zelfs zeer belangrijke aandeelhouders van deze bank waren⁶⁸. Mastraeten was bovendien nog grootgrondbezitter in de omgeving van de Leopoldswijk⁶⁹. Van het raadslid J. B. Stevens tenslotte, weten we dat hij onmiddellijk verwant was met de rijke families T'Kint en T'Serstevens⁷⁰, twee families die een groot aantal aandelen van de Société Générale in hun bezit hadden⁷¹. Het leed dus geen twijfel of dit groepje kapitalisten zou ruimschoots volstaan om de belangen van de aanhangers van het Société Civile-plan te verdedigen.

Wie behoorden tot de tweede groep, die van de opposanten ? Het merkwaardige verschijnsel trad op dat de Brusselse liberale partij achter hen stond; op de bres voor het behoud van het gerechtsgebouw aan de Stro- en Ruysbroeckstraat. Hoe dit verschijnsel verklaren ? Eerst even de volgende kanttekening. Het begrip partij dekt hier niet de inhoud die het zal bezitten na het Liberaal Congres van 1846. We doelen hier enkel op de kiemen van partijformatie die in de kies-

bood ontslag aan in 1839 omdat hij tot lid van de Bestendige Deputatie was benoemd (Rapport fait au conseil communal de la ville de Bruxelles par le collègue échevinal, 9 nov. 1839); Gendebien trok zich in maart 1839 terug uit het politieke leven uit protest tegen het Verdrag der XXIV Artikelen (ontslagbrief van 19 maart 1839, Stadsarchief Brussel, Administration générale; 1830-1840, nr. 6); baron Vanderlinden d'Hoogvorst bood ontslag aan in mei 1840, (Ontslagbrief van 19 mei 1840, Stadsarchief Brussel, Administration générale, 1830-1840, nr. 6).

⁶⁴ L. TRIOEN, *Collection des statuts de toutes les sociétés anonymes...*, p. 282.

⁶⁵ Cfr. voetnota nr. 63.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ Engler zetelde tot in 1839 in de beheerraad van de bank; Schumacher was één van haar commissarissen (*Le Centenaire de la Société Générale de Belgique*, 1822-1922, pp. 270-273).

⁶⁸ A.R.A., Société Générale, Actions, nrs. 567-648, 967-1468, 4322-4359.

⁶⁹ *Atlas cadastral du Royaume de Belgique...*, *Tableau indicatif des propriétaires de la commune d'Ixelles*, 1835.

⁷⁰ T'Serstevens, Jean-Baptiste was zijn schoonbroer (Stadsarchief Brussel, huwelijksakte, nr. 289, jaar IX); zijn dochter huwde met Charles, Louis T'Kint (Stadsarchief Brussel, huwelijksakte 19-8-1822, nr. 498).

⁷¹ A.R.A., Société Générale, actions, nrs. 567-648, 967-1468, 4322-4359.

comités van de hoofdstedelijke loges werden teruggevonden. Die liberalen, waarvan Th. Verhaegen de spil was, konden reeds bogen op een zekere efficiënte organisatievorm⁷². Het heeft er alle schijn van dat de petitie, welke 64 namen telde en die al in juli 1839 aan de gemeenteraad werd gericht⁷³, uitging van die groep liberale militanten uit de vrijmetselaarskringen. Al de latere leiders, als Orts, Fontainas, Verhaegen konden er worden op teruggevonden, benevens nog een meerderheid van gekende logebroeders⁷⁴. Om hun beweegreden te achterhalen nemen we achtereenvolgens hun beroep en hun woonplaats onder de loupe. Het overgrote deel behoorde tot de Brusselse balie. Ofwel woonden ze in de omgeving van het Justitiepaleis, ofwel in een andere drukke stadswijk, temidden van hun cliënteel. Dus alleszins tamelijk ver verwijderd van de Leopoldswijk. Waren ze eigenaar, dan betekende de verplaatsing van dit nieuwe, centrale gebouw een waardevermindering voor hun bezit. Waren ze het niet, dan nog zal de idee, om zich praktisch dagelijks naar een buitenwijk te moeten begeven, weinig aantrekkelijk geweest zijn. Hun partijgenoten tot de verdediging overhalen, zal hen niet zwaar gevallen zijn. Het werd immers een strijd tussen de belangen van het oude, dichtbevolkte stadsgedeelte en deze van een aristocratische „faubourg”. En vermits de meesten onder hen eigenaars waren binnen de octrooimuren en als rasechte Brusselaars het hun plicht achtten hun stad te verdedigen, had de oude bouwplaats vanzelfsprekend hun voorkeur. Bovendien was deze houding vanuit electoraal standpunt buitengewoon opportuun. Wie bezorgde de liberalen hun talrijke verkiezingsoverwinningen? Zeker niet de adel uit de aristocratische wijk. Wél de beoefenaars van vrije beroepen, de handelaars en de bemiddelde neringdoenders. Het was bij deze lasten dat de maatregel op de sterkste tegenstand stuitte. Het Justitiepaleis bracht immers de nodige drukte mee, zodat de verplaatsing

⁷² E. WITTE, *L'Élection communale du 31 mai 1838...*, p. 246-247.

⁷³ Pétition pour l'emplacement actuel, 3 juli 1839, Stadsarchief Brussel, Travaux publics, Nouveau plan du Palais de Justice projeté, nr. 30074.

⁷⁴ O.m. Mersman, Watteau, Defrenne, Allard, Vanderton, Dansaert, Heernu, J. B. Stevens, Fortamps, Wautelee. (Wat hun lidmaatschap van de vrijmetselarij betreft verwijzen we naar 1° de namenopgave van L. LARTIQUE, *Loge des Amis Philanthropes à l'Orient de Bruxelles. Précis historique*, Brussel 1893-1897; 2° die van O. HENNEBERT, *Aperçu de l'histoire de la loge Les Amis de l'Union et du Progrès*, Brussel 1892; 3° lijst gepubliceerd door *Le Journal historique et littéraire*, 1839, dl, IV); 4° *Tableau nominatif des frères qui composent la Respectable Loge écossaise des Amis Philantropique*, 22° j., 4° m. 5839, Collectie F. Borné; 5° *Tableau des Frères qui composent la Respectable Loge de St. Jean, sous le titre distinctif de l'Espérance*, 22 juli 1829; Verzameling van de Orde der Vrijmetselaren te 's Gravenhage; 6° *Tableau des Frères qui composent la Respectable Loge des Vrais Amis de l'Union*, 12 sept. 1835, Ibidem.)

in hun ogen niets anders dan een schadepost kon betekenen. De belangen van die sociale laag verdedigen, was dus electoraal volkomen verantwoord. Temeer daar er gemeenteraadsverkiezingen konden op til zijn, vermits er verschillende vacante plaatsen waren in de raad. Ten slotte zal nog een andere basisoverweging meegespeeld hebben : in de algemene publieke opinie van de dertiger en veertiger jaren bezat al wat met N.V.'s, met de grote banken, met aandelen en speculaties te maken had een heel ongunstige klank. De kapitalisten werden door de niet-deelhebbers met veel argwaan in hun activiteiten gevolgd. De voorstanders van het oorspronkelijke project konden dus ook deze troef uitspelen.

Analyseren we de massale handtekeningen-lijsten die ze in 1840 indienden⁷⁵, dan tekenen zich inderdaad de zoëven vooropgestelde belangengroepen duidelijk af. Onder de meer dan 700 ondertekenaars telde men 1° de prominenten uit de liberale rangen; buiten de reeds geciteerde leiders, tekenden ook nu mannen als Blaes, Trumper, d'Hauregard, Boëtz-D'Hammer e. a.; 2° advokaten, pleitbezorgers en magistraten die in de omgeving van het paleis woonden; 3° juristen uit de andere, lagergelegen stadswijken; 4° eigenaars en renteniers uit het stadscentrum; 5° een massa winkeliers, hotelhouders, herbergiers en boekhandelaren uit dezelfde stadswijken.

Vergeeten we ten slotte niet een laatste en misschien wel meest doorslaggevende argument dat de negatieve houding van de liberale voormannen t. o. de Société Générale kan helpen verklaren : een zeer aanzienlijk aantal onder hen was financieel geïnteresseerd in de concurrerende bankgroep, die van de Banque de Belgique, terwijl hun leider Théodore Verhaegen eveneens tegenstrijdige belangen had t. o. v. de Meeus-groep⁷⁶.

⁷⁵ Pétitions pour l'emplacement actuel, 20 juni 1840, Stadsarchief Brussel, Travaux publics, Nouveau Palais de Justice projeté, nr. 30074.

⁷⁶ Alhoewel er geen volledige lijst van aandeelhouders van de Banque de Belgique bestaat, kon toch in de volgende zeer belangrijke aandeelhouders liberale partijmannen worden herkend : F. Anspach, L. Cans, F. Delhasse, J. D'Hauregard, Everard-Goffin, F. Heernu, L. Jottrand, J. G. Mettenius, F. Vandevin. (A.R.A., Banque de Belgique, Conseil général, 29 dec. 1838; 19 maart 1844, Min. van Financiën, nr. 307.)

Veel sprekender nog is het groot aantal liberalen dat kon worden weergevonden op de lijst van aandeelhouders van de „Caisse Hypothécaire”, een N.V. waarvan de voornaamste comparanten en aandeelhouders tot de Banque de Belgique-groep behoorden, o. m. Anspach, C. De Brouckère, Everard-Goffin, F. Heernu, J. G. Mettenius (Archief Min. Buit. Zaken, N.V.'s, nr. 3394, Caisse Hypothécaire, Stichtingsakte, 5 jan. 1835; Relevé nominatif des actionnaires au 23 juillet 1839). Indien we er rekening mee houden dat de lijst van de leden van de loge-kiescomités onvolledig is, dan mag het toch wel uitermate frappant worden genoemd, dat de meeste van de gekende leden als aandeelhouders van de Caisse Hypothécaire geboekt staan. Enkele uit de talrijke voorbeelden : G.

Ook deze pressiegroep had zijn verwoede voorvechters in de gemeenteraad. Bourgeois en Defacqz bijv. traden op als overtuigde partijmannen⁷⁷. De Page en Verhulst waren huiseigenaars in de onmiddellijke omgeving van het oude paleis⁷⁸. Mettenius en Anspach bekleedden beide de functie van directeur van de concurrerende Banque de Belgique⁷⁹ en waren dus zeker ook niet zonder vooroordelen t. o. v. het Société Civile-plan. De andere raadsleden woonden in het stadscentrum of in de kanaalzone⁸⁰, of dreven handel zoals een Heyvaert, een Michiels of een Thienpont⁸¹. Samen vormden ze binnen de gemeenteraad een blok dat numeriek nog iets sterker stond dan dat van de tegenstanders.

Nu we ervan op de hoogte zijn, wie er juist belang bij had pressie te bedrijven, is het interessant de gevolgde methoden na te gaan.

Beide drukkingsgroepen gingen eerst indirect tewerk. Zonder onmiddellijk in contact te treden met de openbare instantie — in dit geval de gemeenteraad — deden ze een beroep op de openbare mening en peilden haar door de inzameling van handtekeningen. Dit gebeurde in mei en in juni 1840, juist enkele weken vóór de raad zou beslissen.

Hoe de verdedigers van de oude bouwplaats opereerden, weten we nauwkeurig. De actie ging uit van de Verhaegens. Dus van de liberale voormannen. Via een oproep in de pers werd de petitie-actie populair gemaakt, waarna er een dertiental gelijkkluidende exemplaren de ronde deden in de stad en waarschijnlijk ook in de loges⁸². Het resultaat was zeker niet te onderschatten. Na dit rondcirkuleren

Allard, P. T. Verhaegen, L. Ranwet, E. Dansaert, J. Van Parijs, P. Vanderton, Heernu, L. De Rons, De Crampagna, Everard-Goffin, N. Fierlants, C. Maskens, Fontainas, Oorloff, H. Partoes, L. Marcq, E. Defacqz, Van Humbeeck, Petre, F. Ronsdorff, De Cuyper. Citeren we nog enkele andere liberale aandeelhouders: Ch. Annez, A. Blaes, E. Ducpétiaux, J. F. Glibert, J. Mersman, B. Bourgeois. J. Bartier vermeldt dat Verhaegen concurrerende belangen had inzake de bouw van het Noordstation. (J. BARTIER, „Théodore Verhaegen, la franc-maçonnerie et les sociétés politiques”, in: *Revue de l'Université de Bruxelles*, okt. 1963 - april 1964, p. 63, noot nr. 318.)

⁷⁷ Inzake hun liberale overtuiging, zie E. WITTE, *L'Élection communale 31 mai 1838...*, p. 221.

⁷⁸ Verslag van de gemeenteraadszitting van 20 juni 1840, *Le Moniteur Belge*, 21 juni 1840, pp. 1, 2, 3 v. supplement.

⁷⁹ *Almanach de poche de Bruxelles pour l'année 1840*.

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ Liste des électeurs communaux, 1838, Stadsarchief Brussel.

⁸² *L'Observateur*, 13 juni 1840, p. 2, kol. 2; 17 juli 1840, p. 3, kol. 3, 4; Leemans aan Van Maanen, 16 juni 1840, A.R.A. 's Gravenhage, Staatssecretarie: Kabinet des Konings, nr. 6195.

was de actie nog niet gesloten. Integendeel, de geïnteresseerden werden alsnog uitgenodigd om het verzoekschrift te komen ondertekenen in de studie van notaris Verhaegen⁸³. In totaal reageerden 724 inwoners op dit verzoek. De petitie bereikte de raad een half uur vóór de kwestie te berde zou worden gebracht⁸⁴. Effect zal ze dus wel gemaakt hebben.

De belangengroep die de Société Générale tot ruggesteun had, ageerde meer achter de schermen. Maar dat ook met deze actie een zekere vorm van organisatie gemoeid was, staat buiten kijf. Contacteerde de bank of de Société Civile haar aandeelhouders en de opkopers van haar gronden? Gebeurde dit schriftelijk of tijdens een algemene vergadering? Het zijn slechts gissingen. Het is echter meer dan waarschijnlijk dat er uit die kringen een groepje belanghebbenden actief optrad, de petitie opstelde en voor de inzameling van de handtekeningen zorgde. Op 15 mei werd ze aan de raad voorgelegd⁸⁵.

Pamfletten en brochures vormden het tweede indirecte middel waar de drukkingsgroepen beroep op deden. Een anonieme magistraat — eveneens aandeelhouder van de Société Civile — stimuleerde de openbare mening ten voordele van de verplaatsing via een degelijk gemotiveerde brochure: *De l'emplacement du Palais de Justice par un magistrat*⁸⁶. Een schrijven dat, uit hoofde van de sociale status van de auteur, heel wat gewicht in de schaal wierp. Evenals de oproep van het raadslid Schumacher tot zijn collega's⁸⁷ en de brief van Barbanson aan het Brusselse kiezerskorps⁸⁸. Twee pamfletten die het plan van de Société Civile vol overtuiging verdedigden. In het andere kamp diende advocaat Vanderton van replek in een eveneens overtuigende brochure: *Réponse d'un électeur communal à M. Barbanson*⁸⁹.

Ten slotte konden de twee belangengroepen drukking uitoefenen langs de pers om. De Société Civile mocht rekenen op de integrale steun van *Le Courrier belge* en *L'indépendant*. De eerste krant stond

⁸³ *Le Commerce belge*, 16 juni 1840, p. 2, kol. 1.

⁸⁴ Pétitions pour l'emplacement actuel, 20 juni 1840, Stadsarchief Brussel, Travaux publics, Nouveau Palais de Justice..., nr. 30074.

⁸⁵ Pétition pour le quartier Léopold, 15 mei 1840, Stadsarchief Brussel, Travaux publics, Nouveau Palais de Justice projeté, nr. 30074.

⁸⁶ *De l'emplacement du Palais de Justice de Bruxelles, par un Magistrat*, Brussel s.d., 15 p.

⁸⁷ *M. Schumacher au conseil communal de Bruxelles*, Brussel 1840, 4 p.

⁸⁸ Barbanson à MM. les électeurs de Bruxelles, *Le Moniteur belge*, supplement van 26 juni 1840, p. 4, kol. 1, 2, 3.

⁸⁹ VANDERTON, *Réponse d'un électeur communal à M. Barbanson*, Brussel 1840.

onder financiële voogdij van de Société Générale⁹⁰; de tweede onder supervisie van Leopold I⁹¹. Was het te verwonderen dat hun redacteurs de belangen van hun broodgevers kracht bijzetten? De tegenstanders kwamen in *L'Observateur* en *Le Commerce belge* aan het woord. *L'Observateur* nam als officieuze liberale partijkrant⁹² dergelijk standpunt in, terwijl *Le Commerce belge* op dat ogenblik een campagne voerde tegen de Société Générale. Deze bank had de hoofdredacteur van die krant de rug toegedraaid, toen was gebleken dat deze ook de geldelijke steun van de Banque de Belgique had durven aanvaarden⁹³.

Met welke argumenten ondersteunden beide belangengroepen hun eigen standpunt en bestookten ze dat van hun tegenstanders?

Het was de Société Civile die met een nieuw project voor de dag was gekomen. Haar hoofdbekommernis bestond er dus in de eerste plaats in om de weg vrij te maken en het oude plan te kelderen. Daartoe beschikte ze over enkele steekhoudende argumenten. Vooreerst leed het geen twijfel dat de kunstwaarde van het monumentale gebouw zou worden tekort gedaan als het aan de smalle Ruysbroeckstraat werd opgetrokken⁹⁴. Een dankbaar wapen dus. Ook met architectonische moeilijkheden konden ze terecht uitpakken. Ze wezen dan ook met veel nadruk op de onregelmatige vorm en de oneffenheid van het terrein, de te nauwe toegang, en de verspilling die de aanleg van terrassen zou betekenen⁹⁵. Praktische complicaties zoals die waarmee de gerechtsdiensten en het archiefdepot tijdens de verbouwingswerken zouden moeten afrekenen, wogen eveneens sterk door⁹⁶. Het zwakke punt in de aanvalstactiek betrof natuurlijk de centrale ligging van het oude paleis. Met een motief als „Thémis n'est point une coquette qui recherche le monde et son fracas” probeerden ze hieraan te verhelpen⁹⁷. Het financiële nadeel dat de stad zou lijden

⁹⁰ B. S. CHLEPNER, *La Banque en Belgique...*, p. 130; Leemans aan Van Maanen, 24 sept. 1837 en 4 sept. 1840, A.R.A. 's Gravenhage, Staatssecretarie: Kabinet des Konings, nr. 6195.

⁹¹ A. VERMEERSCH, *Bijdragen tot de geschiedenis van de Belgische pers, 1830-1848*, Leuven-Parijs 1958. (Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis, Bijdragen 4, pp. 74-75.)

⁹² E. WITTE, *L'Election communale du 31 mai 1838...*, p. 254.

⁹³ Richtenberger aan Rothschild, 15 aug. 1840, in B. GILLE, *Lettres adressées à la Maison Rothschild...*, dl. I, pp. 309-310.

⁹⁴ Pétition pour le quartier Léopold, 15 mei 1840, Stadsarchief Brussel, Travaux publics, nr. 30074; *L'Indépendant*, 24 juni 1840, p. 1, kol. 2; 29 juni 1840, p. 3, kol. 2; 3 juni 1840, p. 1, kol. 1.

⁹⁵ *L'Indépendant*, 24 juni 1840, p. 1, kol. 2; 29 juni 1840, p. 3, kol. 3.

⁹⁶ *L'Indépendant*, 29 juni 1840, p. 3, kol. 3.

⁹⁷ *L'Indépendant*, 29 juni 1840, p. 2, kol. 3.

door de onteigeningen én door het verlies van de oude bouwplaats — als het ontwerp van de Société Civile doorging kwam dat oude terrein immers vrij — was daarentegen wél een doorslaggevend argument⁹⁸.

Tegen de meeste van deze motieven konden de tegenstanders weinig inbrengen ter verdediging van de oorspronkelijke bouwplaats. Het zwakste argument ontzenuwen ging echter gemakkelijk: door voorop te stellen dat dergelijk centraal gebouw bij uitstek op een zo centraal mogelijk gelegen plaats moest staan⁹⁹, kregen ze onmiddellijk de instemming van de overgrote meerderheid van Brusselaars. Ze konden eveneens speculeren op het sociaal aspect van de affaire en maakten er bijna een klassenstrijd van. Zij voerden immers de vlag van de doorsnee Brusselaar uit het drukbevolkte stadscentrum, tegen de kapitalisten. „Ce n'est pas une cause individuelle, c'est celle de la ville, c'est à dire du plus grand nombre des habitans que nous défendons ici.” Aldus *l'Observateur*¹⁰⁰.

In hun aanval op het Société Civile-plan bezaten ze een voortreffelijk uitgangspunt: ze legden de nadruk op de kapitalistische belangen die op het spel stonden en brachten al de deelhebbers van de bankgroep in opspraak¹⁰¹. Een taktiek die het uitstekend deed bij al de kleine burgers en heel de massa die niet in de mogelijkheid was om aan geld- en grondspeculaties te doen. Wat in de menigte leefde, kwam daardoor aan de oppervlakte. De speculanten werden geenszins gespaard. Op de meest achterdochtige wijze suggereerden ze al de corrupte daden die van de kapitalisten konden zijn uitgegaan in deze affaire. En dit gebeurde in het geheel niet op een discrete wijze. Met naam en toenaam werden de belanghebbenden genoemd. Hun andere argumenten hielden veel minder steek. In het begin van hun campagne verkondigden ze vol overtuiging dat de wet zou verkracht worden als het plan doorging, vermits het Hof van Cassatie op Brussels stadsgebied moest staan¹⁰². Over het K.B. van 29 nov. 1829

⁹⁸ *L'Indépendant*, 29 juni 1840, p. 3, kol. 3.

⁹⁹ *Le Lynx*, 13 juni 1840, p. 1, kol. 2; Pétitions pour l'emplacement actuel, 20 juni 1840, Stadsarchief Brussel, Travaux publics, nr. 30074; *L'Observateur*, 14 juni 1840, p. 3, kol. 2.

¹⁰⁰ *L'Observateur*, 17 juni 1840, p. 3, kol. 4, p. 4, kol. 1.

¹⁰¹ *Le Commerce belge*, 16 juni 1840, p. 2, kol. 1; Pétitions pour l'emplacement actuel, 20 juni 1840, Stadsarchief Brussel, Travaux publics, nr. 30074; *L'Organe des Flandres*, 24 juni 1840, p. 1, kol. 1; *L'Observateur*, 9 maart 1840, p. 2, kol. 4; 13 mei 1840, p. 3, kol. 2; 14 juni 1840, p. 3, kol. 2; 17 juni 1840, p. 3, kol. 3; 16 juni 1840, p. 3, kol. 4.

¹⁰² Pétitions pour l'emplacement actuel, 20 juni 1840, cfr. supra; VANDERTON, *Réponse d'un électeur à M. Barbanson*, op. cit.; *L'Observateur*, 16 juni 1840, p. 3, kol. 4.

repten ze natuurlijk niet. Toen de aanval doeltreffend werd afgeslagen door de tegenstanders, hielden ze hardnekkig vast aan het feit dat het gerechtshof binnen de octrooimuren moest staan. Met opzet brachten ze dus de kwestie van Groot-Brussel te berde, waarvan de oplossing toch niet in een nabij verschiets lag. In tussentijd zou een massa Brusselaars, aangetrokken door het nieuwe paleis, uitwijken naar de Leopoldswijk en dus de stad enorme financiële verliezen doen lijden, overdreven ze¹⁰³. Alsof ze niet wisten dat die massa niet kapitaalkrachtig genoeg was om zich in die dure wijk te vestigen en dat de inlijving van de buitenwijken de stedelijke schatkist slechts winst kon opleveren. Het beroep dat ze op de esthetica deden was al evenmin geslaagd. Die dwaze manie om extra muros te bouwen, zal ons van het natuurschoon daar beroven, betoogden ze kortzichtig¹⁰⁴. Dat de uitbreiding van Brussel onafwendbaar was, wilden ze blijkbaar niet onder ogen zien. Terreinmoeilijkheden probeerden ze ook naar voor te brengen. Ze argumenteerden dat zeer diepe funderingen nodig zouden zijn om op deze drassige grond dit kolossaal gebouw neer te zetten¹⁰⁵. Een moeilijkheid die echter niet opwoog tegen al diegene die aan de Ruysbroeckstraat opdoken. Veel gemakkelijker was het voor hen om het chauvinisme van de Brusselaar te bespelen¹⁰⁶, vermits hij het vertrouwde stadsgedeelte afgetakeld zag worden ten voordele van een buitenwijk.

De voorstanders van de verplaatsing hadden wel enkele troeven in handen om tot het tegenoffensief over te gaan. Vooreerst was er de prachtige ligging van het te bouwen paleis. Kon men zich idealer plaats indenken dan die op de esplanade, rechtover het Koninklijk Park, temidden van een artistocratische wijk, vroegen ze terecht¹⁰⁷. Zij eisten bovendien voor zichzelf de eer op experten te zijn inzake verfraaiingswerken¹⁰⁸. De financiële voordelen die er voor de stad aan vast zaten, vormden vanzelfsprekend ook een dankbaar motief. Onteigeningen zouden niet meer moeten plaats hebben, het oud terrein bleef in het bezit van de stad, plus werd haar voor een waarde

¹⁰³ Pétitions pour l'emplacement actuel, 20 juni 1840, cfr. supra; VANDERTON, *Réponse d'un électeur à M. Barbanson*, op. cit.; *L'Observateur*, 6 juni 1840, p. 3, kol. 1.

¹⁰⁴ *L'Observateur*, 20 juni 1840, p. 1, kol. 1, 2.

¹⁰⁵ *L'Observateur*, 14 juni 1840, p. 3, kol. 2; 17 juni 1840, p. 3, kol. 4; 20 juni 1840, p. 3, kol. 2.

¹⁰⁶ VANDERTON, *Réponse d'un électeur communal...*; *L'Observateur*, 20 juni 1840, p. 1, kol. 1, 2.

¹⁰⁷ *L'Indépendant*, 24 juni 1840, p. 2, kol. 1; 29 juni 1840, p. 1, kol. 3, p. 3, kol. 2; 3 juli 1840, p. 1, kol. 1.

¹⁰⁸ *Le Lynx*, 24 juni 1840, p. 2, kol. 3, p. 3, kol. 1.

van ca. 100.000 fr. aan grond geschonken¹⁰⁹. Angstvallig verzwegen ze echter dat het in de bedoeling lag van de regering om de stad, in ruil voor deze voordelige transactie, de supplementaire kosten voor het nieuwe project, die 775.000 fr. beliepen, te laten dragen. Hun speculatieve doeleinden loochenen, konden ze natuurlijk niet. Wél accentueerden ze de positieve bijdrage die de immobiliënmaatschappij zou leveren, waar het de bloei van de hoofdstad betrof. Enkel een financiële macht als de bank is tot dergelijk groots plan als de Leopoldswijk in staat, betoogden ze¹¹⁰. Ten slotte weerlegden ze dat de gevestigde belangen van de neringdoeners zouden worden aangetast, vermits een gerechtshof geenszins de handel stimuleerde¹¹¹. Die redenering ging wel niet geheel mank, maar het stond desondanks toch vast dat het Justitiepaleis de nodige drukte meebracht. Het valt dus te betwijfelen of dit argument de handelaars kon overtuigen.

Maken we de balans op. De verdedigers van het Société Civile-plan konden ontegensprekelijk met meer onweerlegbare voordelen voor de dag komen dan hun tegenstanders. Hun plan bood inderdaad meer perspectieven. Om dit te bewijzen moesten ze echter beroep doen op zuiver redelijke argumenten en een toekomstvisie opbouwen. Bovendien moesten ze trachten hun maar al te duidelijke speculatieve bedoelingen zo onbeduidend mogelijk af te schilderen. Wat dus niet de gemakkelijkste weg was om de algemene opinie voor zich te winnen. Een opinie die hun toch al vijandig gezind was. Hun opposanten konden een veel gemakkelijker weg bewandelen. Ze konden immers passies tegen elkaar uitspelen, nl. het wantrouwen tegen al wat met kapitalisme te maken had, en de vooringenomenheid van de Brusselaars met hun stadscentrum. Het gevolg: zij hadden de massa achter zich. De anderen vormden slechts een minderheidsgroep die er echter niet minder machtig om was.

4. HET SOCIETE CIVILE-PLAN VOOR DE BRUSSELSE GEMEENTERAAD

Heel de affaire had ondertussen de pennen in beweging gebracht, en de nodige commentaren uitgelokt, zodat het bericht dat de gemeenteraad op 20 juni eindelijk over de verplaatsing zou beslissen¹¹², in het brandpunt van de belangstelling stond.

¹⁰⁹ *L'Indépendant*, 20 juni 1840, p. 2, kol. 2; 29 juni 1840, p. 1, kol. 2, p. 3, kol. 2; 4 juli 1840, p. 1, kol. 2; 9 juli 1840, p. 2, kol. 1.

¹¹⁰ *L'indépendant*, 20 juni 1840, p. 1, kol. 3.

¹¹¹ *L'indépendant*, 20 juni 1840, p. 2, kol. 1.

¹¹² *L'Observateur*, 15 juni 1840, p. 3, kol. 1.

De verwoede tegenstanders van het Société Civile-plan zagen in dat ze tegen een enorm sterke stroom zouden moeten inroeien, want dat de geïnteresseerden, die in de raad zetelden, hardnekkig hun belangen zouden verdedigen, stond voor hen vast. De mogelijkheid dat enkele raadsleden uit hun kamp zouden kunnen omgepraat worden tijdens de debatten, waardoor hun de meerderheid zou ontsnappen, zagen ze eveneens onder ogen. Het was voor hen dus van groot belang de rangen van hun tegenstanders nog vóór de eigenlijke besprekingen uit te dunnen en de meest invloedrijke onder hen onschadelijk te maken. Voor de liberale juristen was niets eenvoudiger : ze beriepen zich op de gemeentewet die bepaalde dat raadsleden die een direct belang hadden bij de besproken kwesties, niet mochten deelnemen aan de debatten, noch aan de stemming¹¹³. Het stond buiten twijfel dat dit wetsartikel sloeg op de zaakvoerders van de Société Civile, de Meeus, Coghen en De Munck. Was het niet over hun voorstel dat zou beslist worden ? Een voorstel dat als een echte transactie kon beschouwd worden en al de kenmerken van een dono ut facias-overeenkomst bezat. Minder duidelijk was de grens tussen directe en indirecte belangen afgebakend waar het de commissaris en de gekende aandeelhouders betrof. Het lag echter in de bedoeling van de tegenstanders om het Société Civile-blok zoveel mogelijk te verzwakken en dus ook commissaris Barbanson en de aandeelhouders Van Volxem en Engler te elimineren.

Hun plannen waren natuurlijk uitgelekt en de voorstanders van de verplaatsing hadden een handige verdedigingstactiek gepland. Onmiddellijk nadat de debatten op 20 juni waren openverklaard, bepleitte advocaat Barbanson vol overtuiging en tegen beter weten in, de ongeloofwaardige thesis dat de Société Civile geen directe, doch slechts indirecte belangen had bij de onderhandelingen¹¹⁴. Het doel : àl de belanghebbenden uit de Société Générale-groep, dus ook de drie directeurs, vrijwaren van uitsluiting. Nadat Barbanson de weg had geëffend, beaamden de Meeus en Coghen met dezelfde overtuiging zijn stelling¹¹⁵. De president verkondigde zelfs zonder schroom dat de Société Civile er géén belang bij had en dat het slechts een zuivere schenkingsacte betrof. De drijfveren voor dit gratis afstaan van een waardevol terrein volgens hem ? De stad zou afgeschrikt geweest zijn door de te hoge prijs van de grond in de Leopoldswijk;

¹¹³ Art. 68 van de gemeentewet, cfr. *Pasinomie*, 1836, p. 53.

¹¹⁴ Verslag van de gemeenteraadszitting van 20 juni 1840, Procès-verbaux des séances du conseil communal, f° 13, 14, 15; *Le Moniteur belge*, supp. v. 21 juni 1840, p. 1, kol. 3; *L'Indépendant*, 21 juni 1840, p. 3, kol. 3.

¹¹⁵ *Ibidem*.

haar tegemoet te komen was het enige motief, huichelde hij. Beide directeurs haalden nog twee argumenten aan : bij Coghen was het zijn delicaat optreden en zijn plichtsbesef dat hem dwong aan de debatten deel te nemen; bij de Meeus was het zijn geweten dat hem diezelfde houding dicteerde ! Een argumentatie die dus geenszins overtuigend klonk.

Geen wonder dat na al dit voorwenden, de aanval van de tegenstanders onmeedogenloos was. Bourgeois en Anspach vertolkten het scherpst die vijandige houding. Bourgeois richtte de schampere opmerking „qu'un désintéressement semblable n'est pas dans nos mœurs" tot de directeurs. Wat hem vanwege het talrijk opgekomen publiek in de zaal, een applaus bezorgde ¹¹⁶. De magistraat Defacqz argumenteerde juridisch en verdedigde de onweerlegbare stelling dat de Société Civile de betrokken partij was in deze transactie ¹¹⁷.

Alhoewel het voor iedereen duidelijk was, dat de stemming een krachtproef tussen de twee blokken zou worden, wilden de liberalen de schijn van onpartijdigheid alsnog ophouden. Er zou nl. ook over beslist worden of Verhulst en De Page, de twee eigenaars in de nabijheid van het oude gerechtshof, ook niet moesten verwijderd worden ¹¹⁸. Dat hun belangen eerder indirect dan direct waren stond vast.

Zoals te verwachten was, werden tijdens de eerste stemming zowel de Meeus, Coghen, De Munck als Engler, Van Volxem en Barbanson de laan uitgestuurd. Terwijl de belangen van deze drie laatsten toch als indirect hadden kunnen geïnterpreteerd worden. Temeer daar de tweede stemming uitwees dat Verhulst en De Page wél mochten aanwezig zijn. Dat er een zekere partijdigheid in het spel was, leek alleszins duidelijk. Ze kwam nog meer aan de oppervlakte als men de uitgebrachte stemmen naging : diegenen die de Société Civile-deelhebbers aan de dijk hadden gezet, waren praktisch dezelfde als zij die zich in het voordeel van De Page en Verhulst hadden uitgesproken. Van nu af waren de leden van de twee belangengroepen grosso modo gekend :

¹¹⁶ *Ibidem.*

¹¹⁷ *Ibidem.*

¹¹⁸ *Ibidem.*

Eliminatie Société Civile-leden		Eliminatie De Page en Verhulst	
Vóór-stemmers	Tegen-stemmers	Vóór-stemmers	Tegen-stemmers
Verhulst	De Munck	De Munck	Verhulst
Mettenius	Marcq	Marcq	Mettenius
Glibert	Schumacher	Schumacher	Glibert
Defacqz	Coghen	Van Gaver	Defacqz
Mastraeten	Van Gaver	Engler	Mastraeten
Michiels	Engler	Froidmont	Michiels
Doucet	Barbanson	De Page	Doucet
Wijns	Froidmont	Stevens	Wijns
Heyvaert	de Meeus	Van Volxem	Heyvaert
Van der Elst	Stevens		Van der Elst
Bourgeois	Van Volxem	<i>Stemden niet</i>	Bourgeois
De Page		<i>mee : ¹¹⁹</i>	Thienpont
Thienpont		de Meeus	Anspach
		Coghen	
		Barbanson	

Deze stemmingen hadden plaats gehad in een zeer gespannen sfeer, ten top gedreven door de heethoofdige opwinding die zich van de raadsleden en van de andere aanwezigen had meester gemaakt. Barbanson, de Meeus en Coghen, de meest verbeter voorvechters, waren zodanig gekwetst in hun eer en hun belangen dat ze, verbolgen over de afloop van dit machtsconflict waarin zij het onderspit hadden moeten delven, op staande voet hun ontslag indienden. Na al deze incidenten was er natuurlijk geen sprake meer van dat er nog zou beslist worden over de verplaatsing van het Justitiepaleis. Een voorstel tot verdaging vond dan ook de instemming van alle overgebleven raadsleden ¹²⁰.

Vier dagen later had de volgende zitting plaats. Ze kende een nog rumoeriger verloop en leverde al evenmin iets op. De sfeer was weer uiterst geladen. Vermits de raad terecht een nog grotere toeloop voorzag, had hij beslist de beraadslagingen in de ruime Gotische Zaal te laten plaatshebben ¹²¹. Een zaal die een slechte acoustiek bezat. Bovendien waren de raadsleden zo ver van elkaar gezeten dat ze elkaar praktisch niet verstonden ¹²². De verwarring die daaruit volgde,

¹¹⁹ De Meeus, Coghen en Barbanson hadden ondertussen al ontslag aangeboden en hadden de vergaderzaal verlaten.

¹²⁰ *L'Indépendant*, 21 juni 1840, p. 4, kol. 4; *L'observateur*, 21 juni 1840, p. 3, kol. 4.

¹²¹ *L'indépendant*, 24 juni 1840, p. 2, kol. 3.

¹²² *L'indépendant*, 25 juni 1840, p. 4, kol. 2.

kan gemakkelijk voorgesteld worden. Reeds van bij het begin werden de gemoederen opgehitst. Barbanson had het nl. nodig geacht om aan zijn ergernis lucht te geven en een agressieve ontslagbrief te sturen¹²³. Hij verwekte een ware explosie onder de tegenstanders van de Société Civile. Wat te begrijpen was, want Barbanson uitte de meest krasse beledigingen aan het adres van zijn collega's, beschuldigde hen van een schandelijke partijdigheid en verweet hen de wet te hebben verkracht door hem te elimineren. Met de bedreiging „Je vous attends au dénouement » nam hij afscheid van hen, alle hoop gericht op de uitspraak die de kiezers vroeg of laat zouden doen. Kortom, de brief, die bovendien nog opgesteld was in een bombastische stijl, was typisch voor de reactie van een XIXe-eeuwse kapitalistische bourgeois, gekrenkt in zijn eer én gedwarsboomd in zijn aspiraties.

Mettenius nam de handschoen op. „Notre honneur y est engagé, surtout après cette lettre violente”, riep hij zijn collega's toe. Hij stelde voor de gemeenteraad aan een nieuwe verkiezing te onderwerpen. De liberalen Bourgeois en Defacqz, waren er in principe voor te vinden¹²⁴. Dit ze de meerderheid van het kiezerskorps achter zich hadden, betwijfelden ze geen ogenblik. De minder emotioneel reagerende raadsleden protesteerden echter terecht tegen dit voorstel dat hen zinloos leek, aangezien ze hun tweejaar oude mandaat nog niet eens aanvaard hadden. Die negatieve houding ervaarde Mettenius als een persoonlijke belediging: „Je me retire et je déclare que je ne paraitrai plus au conseil”. Enkele vrienden onder zijn collega's slaagden erin hem van dit voornemen af te brengen¹²⁵. Wat niet wegnam dat de Brusselse stadsmagistratuur ook tijdens deze tweede vergadering op een onwaardige manier de openlijke tweedracht had gemanifesteerd, passies de vrije loop had gelaten en een schouwspel had geleverd dat aan de rand van het burleske zweefde. Het eindresultaat van deze drie uren discussie: een nieuwe verdaging van de uitspraak inzake het Justitiepaleis¹²⁶.

Drie zittingen zouden er nog moeten verlopen eer die uitspraak eindelijk viel. Op 27 juni 1840 waren de voorstanders van het

¹²³ Lettre de démission de M. Barbanson, 22 juni 1840, Stadsarchief Brussel, Administration générale: composition et organisation du conseil communal, 1830-1840, nr. 6 (cfr. bijlage).

¹²⁴ Verslag van de gemeenteraadszitting van 24 juni 1840, Stadsarchief Brussel, Procès-verbaux des séances du conseil communal, 1840, f° 15; *Le Moniteur belge*, 25 juni 1840, p. 3, kol. 1, 2, 3, p. 4, kol. 1; *L'Indépendant*, 25 juni 1840, p. 4, kol. 2; 26 juni 1840, p. 3, kol. 3.

¹²⁵ *Ibidem*.

¹²⁶ *Ibidem*.

Société Civile-plan aan het woord¹²⁷. In Wijns hadden ze een rapporteur die hen uitstekend verdedigde¹²⁸. Op 4 juli zette de tegenpartij haar standpunt uiteen¹²⁹. Haar woordvoerder, Eugène Defacqz, was evenmin te onderschatten. Wijns haalde de ondertussen klassieke geworden argumenten ten voordele van de verplaatsing aan en zorgde op één punt voor een innovatie. We hebben er als raadsleden alle belang bij, betoogde hij, de regering gunstig te stemmen, vermits we met haar tot een zo voordelig mogelijk vergelijk moeten trachten te komen i. v. m. de schadeloosstellingen...¹³⁰ Denken we even verder door. Dit vergelijk zou onvermijdelijk op een lening uitdraaien, en een lening impliceerde dit niet de steun van de machtigste bankgroep, de Société Générale ? School er dus achter de woorden van Wijns een poging tot chantage, gebruikt door de bank als ultiem wapen in deze strijd ? Een open vraag. Wijns concentreerde zijn verdediging overigens volledig op het financiële aspect. Daarin vond hij immers de meeste doorslaggevende argumenten. Defacqz volgde hem hierin. Een analyse van de rapporten bracht heel wat tegenstrijdige gegevens aan het licht. Beiden moesten tot hetzelfde resultaat komen : bewijzen dat hun project het goedkoopst was. Dat deden ze dan ook. De middelen : overschatten of onderschatten van de grondprijzen, verschil in appreciatie van de waardevermeerderingen, bijvoegen of weglaten van die waardevermeerderingen, over- of ondertaxering van de te onteigenen terreinen, bijrekenen van de verplaatsingskosten, etc. Defacqz schrok er zelfs niet voor terug de kosten voor een overdekte markt erbij te voegen en dit omdat Schumacher, ter verdediging van het Société Civile-plan, terloops had opgemerkt dat de vrij te komen bouwplaats die nieuwe bestemming eventueel zou kunnen krijgen¹³¹.

¹²⁷ Verslag van de gemeenteraadsverkiezing van 27 juni 1840, Stadsarchief Brussel, Procès-verbaux des séances du conseil communal, 1840, f° 16; *L'Observateur*, 28 juni 1840, p. 3, kol. 2, 3, 4, p. 4, kol. 1, 2; *L'Indépendant*, 29 juni 1840, p. 4, kol. 2, 3; *Le Moniteur belge*, suppl. van 28 juni 1840, p. 2, kol. 2, 3, p. 3, kol. 1, 2, 3.

¹²⁸ *Extrait du rapport fait au conseil communal de la ville de Bruxelles, par M. le chevalier Wijns de Raucour, le 27 juin 1840*, Brussel 1840.

¹²⁹ Verslag van de gemeenteraadszitting van 4 juli 1840, Stadsarchief Brussel, Procès-verbaux des séances du conseil communal, 1840, f° 18, 19, 20; *L'Indépendant*, 5 juli 1840, p. 4, kol. 1, 2, 3; *L'Observateur*, 5 juli 1840, p. 3, kol. 3, 4, p. 4, kol. 2; *Rapport fait au conseil de sa séance du 4 juillet 1840, par M. Defacqz, rapporteur de la commission nommée en séance du 27 juin 1840*, Brussel 1840.

¹³⁰ Cfr. p. 17.

¹³¹ Verslag van de gemeenteraadszitting van 4 juli 1840, cfr. supra, voetnoot nr. 129; *M. Schumacher au conseil communal de Bruxelles*, Brussel 1840.

Op 11 juli viel de uiteindelijke beslissing¹³³. Wijns, Schumacher en Mastraeten deden nog een laatste poging om via een nieuwe verdragings tijd te winnen. Tevergeefs. Wijns besloot dan Defacqz' rapport aan een scherpe kritiek te onderwerpen en op die manier te redden wat er nog te redden viel. Eveneens tevergeefs. Defacqz kreeg het laatste woord en gaf een staaltje van zijn redenaarstalent weg. Niet op de betwistbare financiële aspecten kwam hij terug, wel deed hij een onverbiddelijke uitval tegen de drukking die de Société Civile in heel deze affaire had willen uitoefenen en nam hij „le pauvre peuple”, zoals hij het zelf noemde, in bescherming. Een taktiek die insloeg. Niemand twijfelde ondertussen nog aan de uitslag. Met ongeveer dezelfde stemmenverdeling als bij de eliminaties werd de beslissing getroffen: Van Gaver, Schumacher, Froidmont, Wijns, Stevens, Marcq en Mastraeten stemden tegen de oude bouwplaats; de meerderheid nl. Mettenius, Glibert, Defacqz, Michiels, Doucet, Heyvaert, Van der Elst, Bourgeois, Thienpont, Anspach, Verhulst en De Page bepaalden dat de commissieleden nog enkel met de regering zouden mogen onderhandelen, op voorwaarde dat het nieuwe gerecht aan de Ruysbroeckstraat zou worden opgetrokken¹³³. Het plan van de Société Civile had de eerste krachtproef niet overleefd.

Het was echter niet omdat de bankiers dit keer verslagen uit de strijd kwamen, dat ze zich daarom gewonnen gaven. De gemeenteraad had zich volgens de bepalingen van de conventie weliswaar over het bouwterrein uit te spreken, het was echter evident dat de regering desondanks het laatste woord zou hebben.

In het begin zag het er naar uit dat de liberale minister van Justitie zich zou neerleggen bij de beslissing, getroffen door de liberale meerderheid uit de raad. Op 23 juli vroeg hij het College van Burgemeester en Schepenen toch alleszins naar lokalen die de stad eventueel zou kunnen ter beschikking stellen gedurende verbouwwerken¹³⁴. Het college, dat ongetwijfeld in de waan verkeerde dat de zaak dus afgehandeld was, verklaarde zich onmiddellijk akkoord om zelfs enkele zalen van het stadhuis af te staan¹³⁵. Een illusie, want een paar weken later, op 3 september 1840, ontving het stads-

¹³³ Verslag van de gemeenteraadszitting van 11 juli 1840, Stadsarchief Brussel, Procès-verbaux des séances du conseil communal, 1840, f° 22; *L'Observateur*, 12 juli 1840, p. 3, kol. 4, p. 4, kol. 1, 2, 3.

¹³³ *Ibidem*.

¹³⁴ Minister Leclercq aan het college van burgemeester en schepenen, 23 juli 1840, Stadsarchief Brussel, Travaux publics, Palais de Justice, nr. 30074.

bestuur een ministeriële dépêche die de opposanten van het Société Civile-plan totaal moet uit het veld geslagen hebben : de minister liet hen, tegen alle verwachting in, weten dat hij met de beslissing van 11 juli onmogelijk rekening kon houden en dat er van een nieuw gerechtshof op de oude plaats geen sprake kon zijn. Of er kwam er één in de Leopoldswijk, of er kwam er geen. Dan liet hij maar weer restauraties aan het oude paleis uitvoeren¹⁸⁶. Hoe de houding van de regering verklaren ? Laat ons in de eerste plaats nooit uit het oog verliezen dat er op de minister steeds een koninklijke druk rustte, ter voordelen van de verplaatsing. Mogen we bovendien veronderstellen, dat deze plotse ommezwaai bewerkstelligd was geworden door directe pressie vanwege de Société Générale ? Zonder twijfel. De regering kon, uitgerekend in die dagen van september, de steun van de bank onmogelijk missen. Ze verkeerde op dat ogenblik in zeer benarde financiële omstandigheden en was voor het afsluiten van een nieuwe lening zelfs uitsluitend aangewezen op de hulp van de Meeus¹⁸⁷. De minister van Financiën had nl. een poging gewaagd om zich van het financiële juk van de bankier Rothschild te bevrijden. Toen hij echter, wegens de internationale crisissituatie geen lening op de vrije markt kon lanceren, moest hij zich ten einde raad weer tot Rothschild wenden, die natuurlijk niet direct op het aanbod wilde ingaan. De Meeus moest dus niet alleen financieel inspringen in deze zaak, maar ook nog als bemiddelaar optreden tussen de regering en Rothschild. Is het dus niet maar al te goed begrijpelijk dat de regering aan de bankiers graag deze kleine dienst in ruil wilde verlenen ? Want dat de dépêche van 3 september een drukkingsmiddel was om de raad tot andere gedachten te brengen, stond vast¹⁸⁸. De opposanten

¹⁸⁷ B. S. CHLEPNER, *La Banque en Belgique...*, pp. 131-132; B. GILLE, *Histoire de la maison Rothschild*, dl. I. *Des origines à 1848*, Parijs 1965, p. 301; Richtenberger, zaakgelastigde van Rothschild schreef op 11 sept. 1840 : „M. Meeus est très disposé à venir au secours du gouvernement mais il désire votre participation pour que d'un commun accord vous cherchiez dans les circonstances actuelles de tirer le gouvernement de l'embarras où il se trouve.”; B. GILLE, *Lettres adressées à la Maison Rothschild...*, dl. I, p. 323; de Orangistische agent in Brussel, Leemans, meldt in één van zijn rapporten aan minister Van Maanen onomwonden dat Leopold I zich ten eerste inspande ten voordele van het plan van de bankiers (A.R.A., 's Gravenhage, Staatssecretarie : Kabinet des Konings, 6195, rapport nr. 101).

¹⁸⁸ Alhoewel vanzelfsprekend het grootste voorbehoud moet gemaakt worden voor de informatie die een liberaal satyrisch blad als *Méphistophélès* verstrekt, is de parodie die het blad op de bewuste gemeenteraadszitting maakte, uitermate suggestief. Het laat de dienstdoende burgemeester Van Volxem o. m. zeggen : „Nous avons reçu une lettre du ministre de la justice, qui nous informe que les *manceuvres* de la Société Si-vile ont enfin réussi à empêcher la reconstruction du palais de justice sur l'emplacement actuel. Dans ce cas voilà votre fameux vote tombé dans l'eau trouble de la Société Si-vile et la construction du palais

van de Société Civile werden immers voor het dilemma geplaatst : óf op hun beslissing terugkomen óf de stad Brussel alle hoop op een nieuw gerechtshof ontnemen...

5. DE DEFINITIEVE UITSPRAAK

De gemeenteraad besloot de moeilijke kwestie nog maar eens uit te stellen en het antwoord van het kiezerskorps af te wachten. Gemeenteraadsverkiezingen stonden inderdaad voor de deur.

De ontslagen n. a. v. de Justitiepaleis-affaire had de voorlopig zetelende raad in een nog verwarder situatie doen verzeilen. De minister van Binnlandse Zaken achtte het ogenblik om in te grijpen en een einde te stellen aan deze toestand, uiterst geschikt. Begin september gebod hij de raadsleden de eed af te leggen, de leden aan te duiden die volgens wettelijke bepalingen moesten uittreden en nieuwe verkiezingen uit te schrijven¹³⁹. De gemeenteraad, totaal verzwakt en niet langer in staat de harde oppositiestrijd tegen de regering inzake de schadeloosstellingen, verder te voeren, kapituleerde¹⁴⁰; de kiezers werden opgeroepen om zich over 16 raadsleden uit te spreken op 29 oktober 1840¹⁴¹.

Het verwekt natuurlijk geenszins verwondering dat deze campagne in het teken stond van de kwestie die Brussel tijdens de voorafgaande maanden had bezig gehouden en nog steeds bezig hield : de verplaatsing van het gerechtshof.

Dit manifesteerde zich reeds bij het totstandkomen van de kandidatenlijsten. Laat ons echter eerst voorop stellen dat er in die periode van duidelijk afgebakende politieke kampen nog geen sprake was. Geheime liberale loge-kiescomités¹⁴², een geheime katholieke kiesvereniging¹⁴³, openbare voorbereidende kiesvergaderingen, acties van

en question remise aux calendes grecques. Cela s'appelle une mystification soignée." (*Mépbistophélès*, 23 september 1840, p. 2, kol. 1.)

¹³⁹ Minister Liedts aan gouverneur de Viron, 2 sept. 1840, Stadsarchief Brussel, Administration générale, 1830-1840, karton nr. 6.

¹⁴⁰ Verslag van de gemeenteraadszitting van 8 okt. 1840, Stadsarchief Brussel, Procès-verbaux des séances du conseil communal, 1840.

¹⁴¹ Deze 16 vacatures waren als volgt te verklaren : 3 leden waren overleden (Roupe, Fierlants en Dansaert), 3 leden hadden hun ontslag aangeboden, onafhankelijk van de Justitiepaleis-affaire (Annemans, Gendebien en Vanderlinden d'Hoogvorst), 4 boden hun ontslag aan na hun eliminatie (de Meeus, Coghen, Barbanson, Engler); 6 werden door het lot aangeduid (De Munck, Verhulst, Mettenius, Heyvaert, Thienpont en Anspach).

¹⁴² Cfr. p. 22.

¹⁴³ Gedoeld wordt op de *Société de l'Espoir*. Zie J. BARTIER, „Théodore Verhaegen, la franc-maçonnerie et les sociétés politiques”, in : *Revue de l'Université de Bruxelles*, okt. 1963 - april 1964, pp. 12-14.

coterieën, de tussenkomst van krantendirecteurs, met al deze complexe factoren moest worden rekening gehouden bij de samenstelling van lijsten. Desondanks waren er in die massa van kandidatenvoorstellen twee lijsten die de aandacht trokken: de lijst van de liberale loge-kiescomités, die gesteund werd door *l'Observateur*¹⁴⁴ en deze van de grondspeculanten, gepropageerd door hun krant, *Le Courrier belge*¹⁴⁵. Overlopen we de namen van de respectievelijke kandidaten. De liberalen hadden het onherroepelijk veto gesteld tegen al de belanghebbenden van de Société Générale-groep. De uittreedende raadsleden die zich in de strijd tegen de verplaatsing het hardnekkigst hadden getoond, zoals Anspach en Mettenius, stonden helemaal bovenaan. De nieuwelingen waren praktisch alle liberale vrijmetselaars, waaronder verschillende overtuigde partijmannen, zoals Orts, Boëtz-d'Hamer, de Hemptinne en De Doncker. De meeste van hen hadden bovendien niet gearzeld om de petitie te tekenen tegen het Société Civile-plan¹⁴⁶. Met de lijst die *Le Courrier belge* publiceerde, wierp de krant zich op als de meest verbeterd vijand van de liberalen. Alle tegenstemmers in de Justitiepaleis-affaire en ook alle andere liberalen werden systematisch geweerd. Op een frappante wijze bevestigde de redacteur bovendien zijn financiële afhankelijkheid van de Société Générale. Inderdaad vonden we er niet alleen beheerders en commissarissen en grote aandeelhouders als de Meeus, Coghén, Barbanson, De Munck, de Stassart, de Baillet, Willems en Basse¹⁴⁷ op terug, maar ook de notaris van de bank, Coppijn kreeg er een plaats op.

De kwestie van het Justitiepaleis fungeerde vanzelfsprekend ook als hoofdthema in de verkiezingscampagne. Volgens de tegen-

¹⁴⁴ 1. Anspach, 2. Mettenius, 3. Gendebien, 4. Heyvaert, 5. Verhulst, 6. De Cuyper, 7. Orts, 8. Boëtz-d'Hamer, 9. Henri de Baillet, 10. de la Coste, 11. de Hemptinne, 12. Partoes, 13. Dumonceau, 14. Hernu, 15. De Doncker, 16. Everard-Goffin (*L'Observateur*, 26 okt. 1840, p. 3, kol. 1, 2).

¹⁴⁵ 1. De Munck, 2. de Stassart, 3. Basse, 4. de Meeus, 5. Joseph de Baillet, 6. Barbanson, 7. Coppijn, 8. Van Gelder-Parijs, 9. De Cock, 10. Coghén, 11. de la Coste, 12. Dumonceau, 13. Willems, 14. Vanderlinden, 15. Van Antwerpen (*Courrier belge*, 27 okt. 1840, p. 1, kol. 1).

¹⁴⁶ Pétitions pour l'emplacement actuel, 20 juni 1840, Stadsarchief Brussel, Travaux publics, nr. 30074.

¹⁴⁷ Wat de deelnemers van de Société Générale-groep, de Meeus, Coghén, Barbanson, Basse, De Munck en de Stassart betreft, ziet voetnoot nr. 57; de Baillet was één van de zeer grote aandeelhouders (A.R. Soc. Générale, Actions nrs. 567-648, 967-1468). Willems was dit eveneens en zetelde bovendien als commissaris in en steenkoolmijnuitbating die door de Société Générale was aangekocht: de Société des Charbonnages de Lodelinsart en de Société des Charbonnages du Grand Conti et Spinoi (cfr. A. DE MEUR, *Les Sociétés anonymes en Belgique, Collection complète des Statuts*, Brussel 1859, dl. IV, p. 361; dl. I, p. 314).

strevers van de bank moesten de kiezers hun stem geven aan kandidaten waarvan ze zeker waren dat deze de belangen van hun stads-wijken onvoorwaardelijk zouden verdedigen¹⁴⁸. De *Courrier belge* daarentegen vaarde nogmaals heftig uit tegen al de opposanten van het Société Civile-plan. Het voorval weze een les, verkondigde ze, voor al de Brusselse kiezers, die in het vervolg hun lot zeker niet meer in handen van kortzichtige analfabeten mochten leggen, maar wel in handen van mandatarissen die konden lezen, schrijven en rekenen : „Quand nous disons lire, nous entendons : comprendre ce qu'on lit, apprécier le pour et le contre et se ranger, sans hésiter, du côté de la justice, du bon sens et de la raison. Quand nous disons écrire, nous entendons : exposer clairement ses opinions et les défendre au besoin par écrit, contre l'étourdissement loquacité d'un avocat passionné, qui accapare à lui seul le temps des séances. Quand nous disons calculer, nous entendons : vérifier et faire aux besoins le compte des finances de la ville et supprimer à 2 millions près la différence du prix de construction d'un monument dans la rue de la Paille ou dans la nouvelle ville”¹⁴⁹. De redacteur greep deze verkiezingscampagne dus aan om de wrokgevoelens van zijn opdrachtgevers, de verslagen bankiers, op een wrange wijze te vertolken.

Het resultaat van deze verkiezing bevestigde de reeds vroeger vooropgezette stelling dat de liberale verdedigers van de oude bouwplaats de meerderheid van de kiezers achter zich hadden. Liberale triomfen waren er ook voordien al geweest, zodat de houding van de liberalen in de affaire van het Justitiepaleis deze triomf slechts accentueerde. Van de 9 verkozenen tijdens de eerste stemronde¹⁵⁰ was De Munck de enige outsider in de rij van liberale logekandidaten. Zijn uitstekende reputatie als schepen én het feit dat hij zich heel gematigd had gedragen en zich zonder tegenstand had laten elimineren, verklaren wellicht de voorkeur van het kiezerskorps. De banvloek die de liberalen over de leiders van de Société Générale hadden uitgesproken, werd door het electoraat echter trouw herhaald : de Meeus en Coghen behaalden resp. slechts 24 en 19 % van de geldige stemmen. Een smaadvoller nederlaag konden de bankiers wel niet lijden. Barbanson verkreeg echter wat meer stemmen : bijna 30 %. Zijn

¹⁴⁸ *Le Patriote belge*, 28 okt. 1840, p. 2, kol. 1, 2, 3; *Le Belge*, 29 okt. 1840, p. 3, kol. 2, 3.

¹⁴⁹ *Le Courrier belge*, 25 okt. 1840, p. 1, kol. 2.

¹⁵⁰ % van het totaal uitgebrachte stemmen : 1. Verhulst (82,6 %) 2. Heyvaert (76,1 %), 3. Mettenius (75,3 %), 4. Gendebien (70,8 %), 5. Anspach (68,1 %), 6. Partoes (59,5 %), 7. De Munck (59,2 %), 8. De Cuyper (53,8 %), 9. Everard-Goffin (52,9 %). (Procès-verbaux des élections des conseillers communaux, 29 okt. 1840, Stadsarchief Brussel.)

pathetische oproep tot het Brusselse kiezerskorps wierp dus blijkbaar toch vruchten af. Zonder positief resultaat echter. Hij onderging hetzelfde lot als de Meeus en Coghen : alle drie werden onmeedogenloos de laan uitgestuurd. Het sprak vanzelf dat de andere kandidaten van *Le Courrier Belge* evenmin een schijn van kans hadden gekregen. Ook de ballotagestemming toonde de suprematie van de Brusselse liberalen aan¹⁵¹. Weer haalden hun kandidaten het. De verkiezing en herkiezing van al deze liberale voormannen versterkte dus in hoge mate hun vleugel in de gemeenteraad. Waren de rangen der voorstanders van het Société Civile-plan dus gevoelig uitgedund door deze verkiezing, het kamp van de tegenstanders daarentegen kwam sterker dan ooit tevoren uit de strijd tevoorschijn.

Het definitieve antwoord van de raad aan de regering over de bouwplaats van het nieuwe gerechtshof kon nu niet langer meer worden uitgesteld. De kwestie was té urgent geworden. Geruchten dat de subsidies op het einde van 1840 zouden vervallen, deden de ronde. De gemeenteraad wilde hieromtrent zekerheid hebben en vroeg er de minister naar op het einde van november¹⁵². De officiële bevestiging van deze geruchten¹⁵³ zette er de raadsleden toe aan in allerijl de affaire opnieuw op de agenda te plaatsen. Dit gebeurde tijdens de raadszittingen van 5 en 12 december¹⁵⁴. De tegenstanders van de verplaatsing, geruggesteund door hun electoraal succes, zetten de raadsleden er vanzelfsprekend toe aan voet bij stuk te houden en de genomen beslissing te handhaven. Meer zelfs. Defacqz offerde de mogelijkheid om de regering voor het gerecht te dagen en haar te dwingen de conventie van 3 juli 1837 na te leven en dus het paleis op de oude plaats te zetten. Toen er gematigder stemmen opgingen om toch nog over de verplaatsing te delibereren, was het Anspach die deze „pas rétrograde” aan de kaak stelde. De raad zou dan zwichten voor de regeringsdruk en dus een smaadvolle capitulatie aanbieden, spiegelde hij voor. Op die wijze deed hij dus beroep op het eergevoel van de tegenstanders van het plan. De liberale leiders concentreerden heel hun overredingstaktiek bovendien op de ver-

¹⁵¹ 1. De la Coste (85,9 %), 2. Henri de Baillet (77,5 %), 3. de Hemptinne (71,8 %), 4. Orts (66,7 %), 5. Thienpont (50,9 %) (Procès verbaux des élections des conseillers communaux, 29 okt. 1840, Stadsarchief Brussel).

¹⁵² Het college van burgemeester en schepenen aan de minister van Justitie, 29 nov. 1840, Stadsarchief Brussel, Travaux publics, nr. 30074.

¹⁵³ Minister Leclercq aan het college van burgemeester en schepenen, 1 dec. 1840, Stadsarchief Brussel, Travaux publics, nr. 30074.

¹⁵⁴ Verslag van de gemeenteraadszitting van 5 dec. 1840, Stadsarchief Brussel, Procès-verbaux des séances du conseil communal, 1840, f° 57; *L'Indépendant*, 7 dec. 1840, p. 4, kol. 1, 2; Verslag van de gemeenteraadszitting van 12 dec. 1840, *L'Indépendant*, 13 dec. 1840, p. 2, kol. 1; 14 dec. 1840, p. 3, kol. 3.

hoogde financiële kosten die met het project gemeoid waren, als men de prijs vergeleek met de kredieten die de raad ervoor had uitgetrokken in 1837. Dat de opbrengsten ook relatief veel hoger zouden liggen, kwam niet ter sprake. Slechts deze principiële kwestie werd te berde gebracht. Het sprak vanzelf dat ook nu de meerderheid tegen de verplaatsing was en bleef. De grote moeilijkheid bestond er echter in deze weigering zo delicaat mogelijk te formuleren, zodat het niet al te evident was dat ze nog liever de plannen voor een nieuw gerechtshof wilden kelderen, dan toe te geven aan de verlangens van de bankiers. Het was Bourgeois die de gepaste toon vond : zijn motie was voor verschillende interpretaties vatbaar. Hij stelde zijn collega's voor al de vroegere beslissingen die inzake het Justitiepaleis werden getroffen, dus zowel die van 1837 als die van 1840, te annuleren. De aanvaarding van deze motie betekende vanzelfsprekend een duidelijke overwinning voor de vijanden van de bank. Het Société Civile-plan bleef afgewezen. Maar tegelijkertijd bood ze het voordeel dat de schijn kon worden opgehouden : niets stond de regering in de weg om met een nieuw voorstel, met minder hoge financiële lasten, voor de dag te komen. Indien de regering dus niet reageerde, lag het niet aan de stadsmagistraten als er geen nieuw Justiepaleis kwam. Aldus hun hypocriete redenering¹⁵⁵. De motie kende succes. Dezelfde liberale groep, nu opgevoerd tot 16 leden, stemde vóór, dezelfde belangengroep, bestaande uit amper 8 leden, stemde tegen¹⁵⁶.

De raad schoof door deze beslissing dus schijnbaar alle verantwoordelijkheid van zich af en laadde ze op de schouders van de minister. Schijnbaar, want was het niet duidelijk dat de stadsmagistratuur al bij voorbaat het antwoord van de regering kende ? Wist ze niet beter dan wie ook dat het voor een nieuw voorstel veel te laat was ? Op 23 december 1840 ontbond de minister definitief de gemeengde commissie voor de bouw van een nieuw Justitiepaleis¹⁵⁷. Enkele dagen later was hij zeer formeel in zijn verklaringen voor de Kamer dat er aan een nieuw gerechtshof niet meer moest gedacht worden¹⁵⁸. Het oude paleis zou degelijk gerestaureerd worden, zodat het nog enkele tientallen jaren zou kunnen dienst doen. Met deze

¹⁵⁵ *L'Observateur*, 13 dec. 1840, p. 3, kol. 2.

¹⁵⁶ Stemden vóór : Verhulst, Gendebien, Mettenius, Glibert, Defacqz, Mastraten, Doucet, Heyvaert, Van der Elst, Bourgeois, De Page, Thienpont, Anspach, Partoes, de Hemptinne, Boëtz-d'Hamer. Stemden tegen : Marcq, Schumacher, Van Gaver, Froidmont, Wijns, Stevens, De Cuyper, Everard-Goffin.

¹⁵⁷ Rapport van Le Hardy de Beaulieu, voorgelegd tijdens de Kamerzitting van 6 juni 1879.

¹⁵⁸ *L'Indépendant*, 20 dec. 1840, p. 1, kol. 1, 2; *L'Observateur*, 31 dec. 1840, p. 3, kol. 4.

verklaring zette hij een definitieve streep onder deze episode uit de oprichtingsgeschiedenis van het Brusselse Justitiepaleis. Pas meer dan twintig jaar later, in 1863, werd er met de bouw van het huidige gerechtshof, een geheel nieuw project dus, een begin gemaakt...

NABESCHOUWINGEN

Om de studie van een episode uit de oprichtingsgeschiedenis van het Brusselse Justitiepaleis als dusdanig is het ons niet te doen geweest. Deze episode moest in concreto de actie van de machtigste bankgroep, van de Société Générale, verduidelijken. En het is haast onmogelijk te beweren dat ze op dit stuk geen duidelijke taal zou gesproken hebben.

Wijzen we in eerste instantie op de zuiver financiële activiteit van de bank die door deze affaire aan het licht kwam : het speculeren met gronden in het kader van een immobiliënmaatschappij. Een tamelijk uniek verschijnsel. Niet omdat men in de voorafgaande perioden in het geheel niet aan grondspeculaties zou gedaan hebben, maar wel omdat we het bewijs hebben dat dergelijke speculaties reeds in de dertiger jaren geschieden onder de vorm van een maatschappij op aandelen. En dit terwijl de immobiliënvennootschappen toch maar pas in de tweede helft van de XIXe op grote schaal zijn gesticht geworden en actief zijn geweest. De Société Civile kan dus in zekere zin als een voorlooper worden beschouwd. Eens te meer een bewijs dat de Société Générale, onder het beleid van de Meeus, tot de voorhoede kan gerekend worden. Zeer duidelijk illustreert deze zaak in welke lagen van de bevolking die eerste grondspeculanten te vinden waren : onder de adel en de kapitaalkrachtige hogere bourgeoisie, dus de hoogste trappen van de sociale ladder. De zeer sterke oppositie die door de andere sociale lagen tegen hen gevoerd werd, leverde het bewijs dat nóch onder de beoefenaars van vrije beroepen, nóch onder de handelaars en neringdoenders, nóch onder de kleine burgerij deze grondspeculatieve praktijken sterk verbreid waren.

Tijdens de uiteenzetting schermden we nog aleens met begrippen als „belangengroep”, „drukkingsgroep”, en bestempelden de bank als dusdanig. In welke mate was dit taalgebruik verantwoord ? M. a. w. analyseren we één voor één de verschillende karakteristieken die aantonen dat de Société Générale-groep in dit zeer representatieve geval inderdaad pressie heeft bedreven.

Pressie bedrijven veronderstelt in de eerste plaats de aanwezigheid van een belangengroep. Dat de Société Générale-groep als dusdanig kan getypeerd worden, staat onomstootbaar vast. De deelhebbers verdedigden hun specifieke belangen, die van zuiver materiële

aard waren. De kern van deze belangengroep werd door de kapitalisten-bankiers zelf gevormd : leden van de beheerraden van de verschillende vennootschappen, commissarissen van de N.V.'s, en hun secretarissen. Hun doel : zo hoog mogelijke winsten boeken, in dit geval via de aan- en verkoop van gronden, zodat aanzienlijke tantièmes, interesten en dividenden konden worden opgestreken. De grote aandeelhouders, vnl. leden van de adel en de hoge burgerij, maakten de numerieke sterkte van de belangengroep uit. Hun hoofdbekommernis was dezelfde : hoge dividenden en stijging van de koers van hun aandelen. Wat de sociaal-politieke status van de leden van de Société Générale-groep betreft, die was uitzonderlijk hoog. Niet alleen bekleedden ze de voornaamste posten in het sociaal-economisch leven maar bovendien waren ze in vele gevallen gezaghebbende politieke personages. De positie van één van hun voornaamste actionairs, Leopold I, is er het meest typische voorbeeld van. Maar ook de parlamentsleden de Meeus, Coghén, de raadsleden Barbanson en De Munck, de gouverneur de Stassart leverden voor deze stelling frappante bewijzen.

Onderzoeken we hun pressie-activiteit zelf. De affaire van het Justitiepaleis illustreerde dat ze zowel indirecte als directe drukking uitoefenden. Alle methoden werden dus beproefd. Indirecte pressie via het bewerken van de publieke opinie : hun handtekeningenlijst, waarmee ze de gemeenteraad trachtten te beïnvloeden, was er een eerste aanwijzing van. Het is natuurlijk niet zó geweest dat ze de meest brede laag van de openbare mening voor hun zaak wilden winnen, wél manipuleerden ze die laag van de bevolking die hen gunstig gezind was. Met succes overigens. Ook via de pers bewerkten ze de openbare mening; door het voeren van een geslaagde propaganda verdedigden ze hun belangen. Waarmee we eveneens een zeer interessant aspect aanraken : het opkopen van kranten door de bankgroep en de geldelijke steun waarmee ze redacteurs omkochten. De houding van *Le Courrier belge* in heel deze affaire laat niet meer de minste twijfel bestaan omtrent de financiële afhankelijkheid van haar hoofdredacteur. De geruchten dat de aandeelhouders van de krant en die van de Société Générale identiek dezelfde waren, kunnen niet meer geloofwaardig worden. De directe invloed van de bank op de besluitvorming van de overheid, inz. de regering, werd door deze kwestie meer dan duidelijk gesuggereerd. Aan de afwijzing door de minister van het eerste project lag zonder enige twijfel de druk van de bankgroep ten grondslag en de ministeriële dépêche van 3 september 1840 kon uitsluitend worden geïnterpreteerd als het resultaat van de pressie bedreven door de Société Générale. De uiteindelijke verwezenlijking van hun groepsbelang bereikten de kapitalisten echter niet. Het plan van de Société Civile leed schipbreuk. Hun actie wierp slechts in

negatieve zin vruchten af : ze slaagden erin het plan van hun tegenstanders eveneens te doen kelderen.

Enkele kenmerken van hun politiek optreden zouden ons ertoe kunnen doen besluiten dat deze pressiegroep veel weg had van een echte belangenpartij. Waardoor we de tijdgenoten zouden bijtreden die het steeds over „le parti banquiste” hadden. Welk is dat kenmerk ? De deelname van de bankgroep aan de verkiezingen. Inderdaad, de kandidatenlijst, opgesteld door de „partij”-krant, de verkiezingspropaganda door hetzelfde persorgaan gevoerd, de verkiezing van hun leden in de gemeenteraad — zodat ze in staat waren pro domo te pleiten en zelf beslissingen te treffen — het zijn alle kenmerken die een partij ook bezit. Wat ons desondanks belet om van een „parti banquiste” te gewagen, is niet alleen het feit dat we ons op dat ogenblik nog in een überhaupt partijloze maatschappij bevinden, maar vooral omdat de bankiersgroep nooit in de openbaarheid trad. Zoals elke pressiegroep was ze actief... achter de schermen. Enkele voorbeelden. Dat *Le Courier belge* de krant van de bank was, werd angstvallig verzwegen. Het bleef bij geruchten. De propaganda die uitsluitend individuele, financiële belangen diende, heette gevoerd te worden onder de vlag van het algemeen belang. De hypocrisie die een de Meeus, een Coghén, of een Barbanson tijdens de gemeenteraadszittingen aan de dag legden, was een tactisch middel dat kan gezien worden in diezelfde optiek. Trouwens, al de deelhebbers van de Société Générale zetelden niet als mandatarissen van hun belangengroep in de gemeenteraad. Evenmin als de bank er ooit openlijk voor uitkwam dat *Le Courier belge*-lijst haar voorkeur had. Al die beheerders, commissarissen en aandeelhouders stonden enkel borg voor het „algemeen” belang. Zo luidde tenminste hun visie.

Ten slotte nog een woord over de tegenkanting die de bankgroep had te verduren, als ze zich op het terrein van de pressie waagde. In het verloop van de bestudeerde gebeurtenissen vindt men het meest afdoende bewijs van de enorme kracht die de oppositie kenmerkte. Men moet zich nl. realiseren dat de opposanten er in geslaagd zijn de machtigste financiële groep van dit ogenblik, waarvan de regering afhankelijk was, in haar meest directe belangen te dwarsbomen. Het plan van de Société Civile hebben ze in verschillende etappen gekelderd, tot er in het geheel niets meer van overbleef. Alle hoop op een verwezenlijking ervan in de nabije toekomst smoorden ze eveneens in de kiem. Bovendien ontnamen ze de bankiers hun politieke macht op gemeentelijk vlak, vermits de kiezers hun opdracht uitvoerden en hen verbanden. Waardoor een begin werd gemaakt met de politieke machtsaftakeling van de Société Générale-groep. Enkele jaren later elimineerden dezelfde kiezers hen als parlementsleden.

Hoe dit echeq te verklaren ? Het antwoord lag in de politieke machtsconcentratie, in handen van hun tegenstanders. Heel deze affaire levert immers het bewijs dat zelfs de meest invloedrijke bankiers het in de stad Brussel niet konden stellen zonder de steun van de liberalen. Dat deze laatsten in de kwestie van het Justitiepaleis gespeculeerd hebben op de gevoelens die er in de publieke opinie leefden, bewijst enkel maar hun politiek doorzicht. Want dit leert ons deze episode ook : de openbare mening was in die beginperiode van onze onafhankelijkheid doordrongen van haatgevoelens — het woord is zeker niet te sterk — t. o. v. kapitalisten, speculanten, aandeelhouders, N.V.'s, en zeker t. o. v. de Société Générale.

BIJLAGE

ONTSLAGBRIEF VAN HET GEMEENTERAADSLID BARBANSON, GEADRESSERD AAN ZIJN COLLEGA'S ¹

Bruxelles, le 22 juin 1840.

Messieurs,

Si le conseil communal, interprétant à sa manière une disposition légale, donnant à une éventualité incertaine l'effet que la loi n'attache qu'à un intérêt direct, immédiat, avait appliqué son erreur, sans exception de personnes, à tous les intérêts indirects signalés au débat et tous également manifestes, si un seul pouvait l'être, j'aurais déploré l'abus de la loi, mais j'aurais pu, sans m'offenser ou me plaindre, en subir les conséquences.

Au lieu d'une mesure que sa généralité seule eût pu rendre excusable par son impartialité, vous avez fait des catégories arbitraires; vous avez, suivant les personnes, peut-être suivant leurs opinions connues ou présumées, admis ou repoussé l'intérêt indirect, et sans ménagement comme sans équité, vous avez tour à tour, avec les mêmes éléments, frappé de suspicion ou affranchi de tout scrupule.

C'était violer la loi que de l'entendre (une loi d'exclusion !) pour ravir à vos collègues leur mandat et leurs droits.

C'était là braver, après l'avoir entendue, que d'appliquer l'exclusion aux uns et d'en relever les autres.

C'était une contradiction partielle et révoltante que de déclarer qu'un commissaire de la Société Civile, appelé une fois par an à vérifier un bilan, était un chargé d'affaires dans le sens de l'article 68 et que l'administrateur permanent des biens des hospices ne l'était pas.

C'était de l'injustice et beaucoup mieux encore, que de tenir ce commissaire, étranger même à l'administration pour intéresser et recusable à raison des propriétés voisines de la Société, lorsque vous proclamiez sans intérêt suffisant pour s'abstenir, les propriétaires personnels d'édifices importants, immédiatement contigus au local en litige.

A vous Messieurs, la responsabilité de votre œuvre. J'ai défendu mon mandat avec énergie contre une injuste agression : vous l'avez brisé d'autorité, sans respect, ni pour la loi ni pour le fait, sans égard pour la personne; vous m'avez empêché de le remplir dans une occasion fort grave. Reprenez-le Messieurs, ce mandat que vous m'avez forcé de répudier. Je vous l'abandonne lacéré par vos mains. Répondez-en aux électeurs qui me l'avaient donné; et puisse le conseil, mutilé par vos soins, défendre les intérêts de la cité que j'aurais défendus ! Nul de vous ne le fera avec plus de franchise et de zèle, que vous ne me l'eussiez vu faire. Je vous attends ou dénouement : la ville, l'avenir et nos consciences nous jugeront ensuite.

Je me suis séparé de vous. Je vous renouvelle ma démission et je vous prie de la bien tenir pour définitive. Il ne me convient plus de siéger avec ceux qui ont pu se résoudre à traiter comme vous l'avez fait, un collègue qui depuis dix ans vous avait donné d'amples gages de son indépendance et surtout de sa loyauté.

J'ai l'honneur, Messieurs de vous saluer.
Barbanson.

¹ Stadsarchief Brussel, Administration générale : composition et organisation du conseil communal, 1830-1840.